

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Οι πολιτικές και οικονομικές επιπτώσεις του ρωσο-ουκρανικού πολέμου

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Σταματίνα Οικονομοπούλου

Αθήνα, 2022

Τριμελής Επιτροπή

Κολλάρος Βασίλης, Διδάσκων Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Παπαστάμος Ανδρέας, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Στασινόπουλος Γιώργος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Σταματίνα Οικονομοπούλου, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Δηλώνω με το παρόν ότι η παρούσα εργασία είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και έχει συνταχθεί με τη βοήθεια που αναφέρεται στις Πηγές – Βιβλιογραφία. Αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες σε περίπτωση που αποδειχθεί ότι η εργασία μου αποτελεί προϊόν λογοκλοπής ή προϊόν τρίτων.

Συντομογραφίες

ΓΓ ΗΕ: Γενικός Γραμματέας Ηνωμένων Εθνών

ΔΑΣΕ: Διάσκεψη για την Ασφάλεια και την Συνεργασία στην Ευρώπη

ΔΔ: Διεθνές Δικαστήριο

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΣΣΔ: Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών

ΗΠΑ: Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

ΚΑΤ: Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών

ΟΟΣΑ: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

ΟΑΣΕ: Οργανισμός για την Ασφάλεια και την Συνεργασία στην Ευρώπη

ΣΑ: Συμβούλιο Ασφαλείας Ηνωμένων Εθνών

CoE: Council of Europe

FSRU: Floating Storage Regasification Unit

IOM: International Organization for Migration

JCC: Joint Coordination Centre

NATO: North Atlantic Treaty Organization

NSC: NATO Shipping Centre

PDA: Presidential Drawdown Authority

PfP: Programme for Peace

Περιεχόμενα

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	4
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	6
ABSTRACT	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	10
ΜΙΑ ΚΡΑΤΙΚΗ ΔΙΑΜΑΧΗ ΜΕ ΠΑΡΕΛΘΟΝ	10
Οι σχέσεις Ρωσίας – Ουκρανίας, 1991-2014.	10
Οι σχέσεις Ρωσίας – ΝΑΤΟ.	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ.....	17
ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ.....	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	24
ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ.....	24
Ευρωπαϊκή Ένωση.....	24
ΗΠΑ.....	29
Κίνα.....	30
Προσφυγική κρίση.....	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ.....	34
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ	34
Επισιτιστική κρίση.....	34
Ενεργειακή κρίση.....	36
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	40
ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	44

Περίληψη

Από το παρελθόν, οι σχέσεις της Ρωσίας και της Ουκρανίας ήταν πολύπαθες. Πάντοτε υπήρχαν αντιπαραθέσεις και διαμάχες που δεν άργησαν να λάβουν τη μορφή εισβολής (βλ. προσάρτηση της Κριμαίας 2014). Δεν είναι η πρώτη φορά που η Ρωσία προκαλεί αναταραχές στην Ανατολική Ευρώπη, όμως τώρα η ρωσική εξωτερική πολιτική κατέστη περισσότερο εχθρική. Ο επιθετικός πόλεμος που εξαπέλυσε το Κρεμλίνο, υπό τον Βλαντιμίρ Πούτιν, στις 24 Φεβρουαρίου 2022 ξάφνιασε τους δυτικούς. Για πρώτη φορά, μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η σύρραξη βρίσκεται πια σε απόσταση αναπνοής από την Ευρωπαϊκή Ένωση και γεννά απειλές για την οικονομική, πολιτική, κοινωνική και στρατιωτική της υπόσταση. Το ευρωπαϊκό σύνορο δείχνει να επαναχαράσσεται και το παγκόσμιο τοπίο να περνά σε μια νέα τάξη πραγμάτων μακροπρόθεσμα. Ποιές είναι όμως, οι άμεσες επιπτώσεις που θα επιφέρει η ρωσική εισβολή στην πολιτική και την παγκόσμια οικονομία; Ο πόλεμος προκάλεσε πολλές αναταραχές και άλλαξε, σε μεγάλο βαθμό, την στρατηγική της ΕΕ και των ΗΠΑ στην αντιμετώπιση τέτοιων κρίσεων. Συσπείρωσε τους δυτικούς στο πλευρό της Ουκρανίας και ανάγκασε την Ρωσία να αναζητήσει υποστήριξη στην Ασία. Εν κατακλείδι, ο ιστορικός δεσμός της Ρωσίας με την Ουκρανία σπάει, με πρωτοβουλία της Ρωσίας, και οι συνέπειες αντανακλούν εξίσου στις τιμές της ενέργειας και στην ομαλή λειτουργία της παγκόσμιας εφοδιαστικής αλυσίδας. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να αναδείξει ότι η ρωσο-ουκρανική σύγκρουση, ενόσω βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη, φαίνεται πως δημιουργεί αρνητικές συνέπειες για το μέλλον της Ευρώπης.

Λέξεις κλειδιά: Ουκρανία, Ρωσία, εισβολή, επισιτιστική κρίση, ενεργειακή κρίση

The political and economic consequences of Russia – Ukraine war

Stamatina Economopoulos

Abstract

From the past, the relations between Russia and Ukraine have been strained. There have always been confrontations and disputes between them (ex the annexation of Crimea 2014). This is not the first time that Russia causes unrests in Eastern Europe, but not Russian foreign policy has become more hostile. The Kremlin's war of aggression, under Vladimir Putin, on 24th February, 2022 surprised the West. For the very first time, since Second World War, the conflict is on the European borders and it poses big threats to its economic, political, social and military existence. The European border seems to be redrawn and the world is moving to a new phase. But, which are the effects on politics and global economy? Apparently, the war caused many challenges and changed, to a great extent, the strategy of EU and US. The war, undoubtedly, strengthened the relations between Ukraine and West and forced Russia to Asian side. In conclusion, Russia's historical bond with Ukraine is breaking, at Russia's initiative, and the consequences reflect on energy prices and on the global supply chain. The main purpose of this thesis is to underline that the Russian – Ukrainian conflict seems to have negative effects for the Europe's future.

Keywords: Ukraine, Russia, invasion, food crisis, energy crisis

Εισαγωγή

Ένας πόλεμος πάντοτε επιφέρει αναρίθμητες επιπτώσεις πολιτικού, οικονομικού, κοινωνικού, ψυχολογικού και περιβαλλοντικού χαρακτήρα. Κανένα κράτος που εμπλέκεται σε σύρραξη δεν βγαίνει αλώβητο από αυτήν. Αυτή τη φορά ο πόλεμος βρίσκεται στο επίκεντρο της Ευρώπης και στα σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Όσο οι εχθροπραξίες μαίνονται στην Ουκρανία, μετά την παράνομη εισβολή της Ρωσίας, στις 24 Φεβρουαρίου 2022, τόσο οι δυο αυτές χώρες αλλά και η Δύση και οι ΗΠΑ μετρούν τις απώλειες τους. Ο πόλεμος αυτός δημιούργησε νέα δεδομένα για το διεθνές σύστημα και συνεχίζει να επηρεάζει συνολικά τη δομή των διεθνών σχέσεων και να διαταράσσει την παγιωμένη τάξη πραγμάτων.

Οι αναταραχές ανάμεσα στις δυο χώρες δεν είναι μια καινούργια συνθήκη. Οι εντάσεις προϋπήρχαν από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991 μέχρι και την κορύφωση το 2014, όταν η Ρωσία καταλαμβάνει την χερσόνησο της Κριμαίας και με τη βοήθεια ισχυρών στρατιωτικών δυνάμεων κατάφερε άμεσα να αποκόψει όλες τις χερσαίες, θαλάσσιες και αεροπορικές συνδέσεις της με την Ουκρανία, κατέλαβε όλα τα λιμάνια, τα αεροδρόμια, τις εγκαταστάσεις του ουκρανικού στρατού και ναυτικού, καθώς και τους τηλεοπτικούς και ραδιοφωνικούς σταθμούς (Bebler, 2015), στα νότια της Ουκρανίας. Παρά την μερική αποδυνάμωσή της το 1991, η Ρωσία εξακολουθεί να είναι μια χώρα με μεγάλη οικονομική και στρατιωτική δύναμη, που προσπαθεί συνεχώς να επεκτείνει τη διεθνή της επιρροή και να μεταβάλλει τις ισορροπίες. Κάτι που κατάφερε, εν μέρει, με την προσάρτηση της Κριμαίας. Κατά τον τρόπο αυτό η Ρωσία είχε καταφέρει να ενισχύσει τη θέση της στην Μαύρη Θάλασσα και να προκαλέσει σοβαρές συνέπειες, κυρίως στην περιοχή του Ντονμπάς, οδηγώντας την οικονομία της Ουκρανίας σε ύφεση.

Σύμφωνα με την ρωσική πλευρά, μια ακόμη παράμετρος που δυσχέρανε περαιτέρω τις σχέσεις ανάμεσα σε Ρωσία και Ουκρανία και πυροδότησε την ένταση που κατέληξε αργότερα σε πόλεμο ήταν μια πιθανή επέκταση του ΝΑΤΟ προς τα ανατολικά και η ένταξη της Ουκρανίας σε αυτό. Οι σχέσεις του ΝΑΤΟ με την Ρωσία πάντα χαρακτηρίζονταν από αστάθεια και διαφωνίες. Άλλωστε, το ίδιο είχε υποστηρίξει η Ρωσία και για τον πόλεμο του Ντονμπάς το 2014. Η Ρωσία ισχυρίστηκε τότε ότι η ανατροπή του Ουκρανού προέδρου, Βίκτορ Γιανουκόβιτς, που δεν προώθησε τη συμφωνία ελεύθερων εμπορικών συναλλαγών με την ΕΕ, ήταν προσχεδιασμένη από τη Δύση με σκοπό να τεθεί η χώρα υπό τον έλεγχο του ΝΑΤΟ (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 133).

Το παγκόσμιο περιβάλλον αναδιαμορφώθηκε σε δύο μέτωπα. Υπήρξαν τα κράτη που τάχθηκαν υπέρ της Ουκρανίας και εκείνα που αποφάσισαν να τηρήσουν εν μέρει ουδέτερη στάση και δεν καταδίκασαν την εισβολή, μη θέλοντας να διαταράξουν τις επαφές τους με μια υπερδύναμη όπως η Ρωσία. Άλλωστε τόσο οι μεγάλες όσο και οι περιφερειακές δυνάμεις ενεργούν με βάση τα συμφέροντά τους στην αντιμετώπιση των εκάστοτε παγκόσμιων κρίσεων (Ρουμελιώτης - Κολλάρος,

2022, 183). Αναμφίβολα, η ρωσική εισβολή πέρα από τα δεινά που συνεχίζει να προκαλεί στον ουκρανικό λαό, έχει επηρεάσει την εσωτερική και εξωτερική πολιτική των κρατών συνολικά και έχει προκαλέσει αβεβαιότητα στο διεθνές γίνεσθαι.

Η απόφαση του Ρώσου προέδρου, Βλαντιμίρ Πούτιν, να ανατρέψει τη διεθνή ασφάλεια με την εισβολή στην Ουκρανία ξάφνιασε τους δυτικούς, παρά την επιθετική στάση που κρατούσε όλο το προηγούμενο διάστημα, πριν την έναρξη των εχθροπραξιών. Ο πόλεμος αυτός έφερε στο επίκεντρο την απειλητική εξωτερική πολιτική της Ρωσίας και την επιθυμία της να πρωταγωνιστήσει στις γεωπολιτικές και γεωστρατηγικές δραστηριότητες στην Ανατολική Ευρώπη και να ασκεί επιρροή μέσα από τους προηγμένους στρατιωτικούς της εξοπλισμούς. Επιπροσθέτως, ο πόλεμος έχει διαταράξει την ασφάλεια των ευρωπαϊκών χωρών, καθώς η απομόνωση καθιστά την πολιτική που ακολουθεί η Ρωσία περισσότερο επιθετική. Σκοπός της Μόσχας είναι να προκαλέσει οικονομικές δυσκολίες για να διασπάσει την ενότητα στην Ευρώπη. Εντούτοις, αιφνιδιάστηκε από την απροσδόκητη αντεπίθεση των δυτικών και των ΗΠΑ. Ο ρωσο-ουκρανικός πόλεμος ενδυνάμωσε το NATO και το μετέτρεψε σε άμεση απειλή για την Ρωσία. Η Ουκρανία στράφηκε αποκλειστικά προς τα δυτικά. ΗΠΑ και ΕΕ κατάφεραν να ασκήσουν οικονομικές πιέσεις στη Ρωσία, με αποτέλεσμα να εξαντλήσει όλους τους οικονομικούς της πόρους, εφόσον είναι αναγκασμένη να αυξάνει συνεχώς τις αμυντικές της δαπάνες (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 22). Η ρωσο-ουκρανική σύγκρουση παράλληλα, έφερε τις ΗΠΑ πιο κοντά στην Ευρώπη, με αποκλειστικό σκοπό την αντιμετώπιση της ρωσικής επιθετικότητας.

Η πολιτική των κυρώσεων που ακολούθησαν οι δυτικοί (ΕΕ και ΗΠΑ) αποπροσανατόλισαν την οικονομία της Ρωσίας. Ιστορικά, η επιβολή οικονομικών κυρώσεων αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της πολιτικής καθημερινότητας στη διεθνή σκηνή. Η αυξανόμενη συχνότητα εμφάνισης των κυρώσεων και οι διευρυμένοι στόχοι, ιδιαίτερα από τις Η.Π.Α, αντικατοπτρίζουν σημαντικές αλλαγές στην παγκόσμια οικονομική ιστορία (Mulder, 2022, 703). Φυσικά, η Ρωσία εκμεταλλεύτηκε το πλεονέκτημα που διαθέτει, ως η πρώτη εξαγωγική χώρα σε φυσικό αέριο και λιπάσματα και η πρώτη παραγωγική χώρα σιταριού και δεύτερη σε ηλιέλαιο (Ρουμελιώτης και Κολλάρος, 2022, 203), και για να προκαλέσει οικονομικές δυσπραγίες στη Δύση, σταμάτησε, σε μεγάλο βαθμό, την παροχή τους. Έτσι, τα δυτικά κράτη εξαναγκάστηκαν να δρομολογήσουν την απεξάρτησή τους και να στραφούν προς νέες συνεργασίες στον ενεργειακό τομέα. Απόρροια των περιορισμένων ρωσικών εξαγωγών σε καύσιμα και σιτηρά είναι η εκτόξευση των τιμών τους. Η αύξηση των τιμών στα τρόφιμα και η έλλειψη παγκόσμιων προμηθειών, ως απότοκος της εισβολής, επιδεινώνουν την παγκόσμια επισιτιστική κρίση. Κατ' επέκταση, ο πόλεμος αύξησε τον πληθωρισμό και πίεσε τις κεντρικές τράπεζες να αυξήσουν τα επιτόκιά τους (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 31). Η ρωσο-ουκρανική σύγκρουση λοιπόν, είναι υπαίτια για τις αναταραχές στις χρηματοπιστωτικές αγορές και έχει δημιουργήσει ανασφάλεια σχετικά με την ανάκαμψη της παγκόσμιας οικονομίας (Economic

consequences of the Russia – Ukraine conflict: Stagflation ahead, 2022). Τα μέτρα κυρώσεων στοχεύουν, ως επί το πλείστον, στην οικονομία, την ενέργεια και τις μεταφορές και καθίστανται επιζήμια για τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα της Ρωσίας.

Παράλληλα με τα παραπάνω, η ρωσική εισβολή ώθησε εκατομμύρια ανθρώπους να εγκαταλείψουν την Ουκρανία. Είναι η δεύτερη φορά που η Ευρώπη έρχεται αντιμέτωπη με μια προσφυγική κρίση, μέσα σε λιγότερο από δέκα χρόνια. Μετά το 2015 που το μεταναστευτικό ζήτημα έλαβε τεράστιες διαστάσεις, η έναρξη του ρωσοουκρανικού πολέμου έχει προκαλέσει μια από τις μεγαλύτερες μεταναστευτικές ροές στη σύγχρονη ιστορία. Το μεγαλύτερο ποσοστό των εκτοπισμένων του πολέμου έχει καταφύγει στις γειτονικές χώρες, χωρίς όμως να λείπουν και οι εσωτερικοί μετανάστες. Μετά την απαρχή του Ρώσο-ουκρανικού πολέμου οι ροές κατευθύνθηκαν κυρίως προς την Πολωνία, την Ουγγαρία, τη Σλοβακία και την Τσεχία και για πρώτη φορά οι χώρες αυτές έδειξαν διατεθειμένες να αναθεωρήσουν τη στάση τους και να δεχτούν τον επιμερισμό των μεταναστευτικών ροών με άλλες χώρες - μέλη της ένωσης (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 467). Τα αντανάκλαστα και οι μηχανισμοί της Ένωσης στην ουκρανική κρίση λειτούργησαν θεαματικά γρήγορα και ανέτρεψαν το παρελθόν της δράσης των θεσμών σε παρόμοιες καταστάσεις.

Ο πόλεμος διατάραξε λοιπόν, το διεθνές σύστημα και φαίνεται πως θα παγιώσει μια πολιτική διχασμού, με τις τρεις υπερδυνάμεις (ΗΠΑ, Ρωσία, Κίνα) να βρίσκονται σε διαρκή ανταγωνισμό, ως προς την κυριαρχία τους στο παγκόσμιο τοπίο. Μετά τις δυτικές κυρώσεις, η Ρωσία επιδιώκει στενότερη συνεργασία με το Πεκίνο (οικονομική, στρατιωτική, ενεργειακή) για να αντιμετωπίσουν μαζί τις ΗΠΑ και να καταφέρουν να ελέγχουν το διεθνές εμπόριο. Ταυτόχρονα, ο πόλεμος φανέρωσε την τάση των κρατών προς την αποπαγκοσμιοποίηση και αναθεωρήθηκε ο τρόπος που λειτουργούν οι παγκόσμιες εφοδιαστικές αλυσίδες (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 29-30) και ο κίνδυνος που ενυπάρχει όταν τα προϊόντα προέρχονται από έναν προμηθευτή αποκλειστικά. Ο απολογισμός του πολέμου, μέχρι αυτή τη στιγμή, περιλαμβάνει έναν συνδυασμό υψηλού πληθωρισμού, ενεργειακής και επισιτιστικής κρίσης, αύξησης επιτοκίων και αναγκαστικής ενεργειακής απεξάρτησης της Ευρώπης από την Ρωσία που τους οδηγεί σε νέες μορφές κατανάλωσης (Φίλης, 2022, 8).

Κεφάλαιο πρώτο

Μια κρατική διαμάχη με παρελθόν

Οι σχέσεις Ρωσίας – Ουκρανίας, 1991-2014.

Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης (ΕΣΣΔ) το 1991 άλλαξε τον γεωπολιτικό χάρτη της ευρύτερης περιοχής και δημιούργησε δεκαπέντε νέα κράτη. Ένα εκ των οποίων ήταν και η Ουκρανία, η οποία διακήρυξε την ανεξαρτησία της τον ίδιο χρόνο. Με δημοψήφισμα που πραγματοποιήθηκε την 1η Δεκεμβρίου του 1991 ο ουκρανικός λαός εξέφρασε τη βούληση του για τη δημιουργία μιας

ανεξάρτητης δημοκρατίας. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι πάνω από το 90% του πληθυσμού ψήφισε υπέρ. Ως μια από τις ιδρυτικές δημοκρατίες της ΕΣΣΔ άρχισε να αναζητά τον ρόλο της στη διεθνή πολιτική σκηνή, προσπαθώντας να ανακάμψει οικονομικά.

Οι λανθασμένοι χειρισμοί της κυβέρνησης το 1992 οδηγούσαν συστηματικά στην αύξηση του χρέους της προς την Ρωσία και η χώρα καθίστανται όλο και πιο ευάλωτη στη ρωσική εξωτερική πολιτική. Το 1993 πραγματοποιείται η διάσκεψη της Μασσάνδρας, κατά την οποία Ουκρανοί και Ρώσοι αξιωματούχοι κατέληξαν σε μια σειρά από συμφωνίες, συμπεριλαμβανομένων των πρωτοκόλλων για τη διάλυση των πυρηνικών όπλων, τη διαδικασία και τους όρους της αποζημίωσης. Όμως, οι δυο πλευρές δεν μπόρεσαν να συμφωνήσουν για το τελικό έγγραφο και η σύνοδος κορυφής απέτυχε (Ukraine, Nuclear Weapons, and Security Assurances at a Glance, 2022). Η ρωσική πλευρά πρότεινε τότε να πουλήσει η Ουκρανία μέρος του στόλου της, ώστε να διαγραφεί το χρέος της.

Η ουκρανική οικονομία επιδεινωνόταν συνεχώς λόγω χρεών. Τον Ιούνιο του 1994 πραγματοποιούνται εκλογές με νικητή τον Λεονίντ Κούτσμα. Ήταν οι πρώτες γενικές εκλογές από την ανεξαρτησία της Ουκρανίας και οι πρώτες εκλογές που αμφισβητήθηκε η αξιοπιστία των αποτελεσμάτων τους (Bojczun, 1995). Η κυβέρνηση αυτή, ενώ ήταν ιδιαίτερα φιλική προς την Ρωσία, από την άλλη πλευρά πίστευε στη δυναμική των δυτικών θεσμών και του NATO, γεγονός που θορύβησε την Ρωσία. Το αποτέλεσμα ήταν η υπογραφή της Τριμερούς Συμφωνίας ανάμεσα στην Ουκρανία, τη Ρωσία και τις ΗΠΑ το 1994. Η Ουκρανία δεσμεύτηκε για πλήρη αποπλισμό, συμπεριλαμβανομένων στρατηγικών όπλων, σε αντάλλαγμα με οικονομική υποστήριξη και διαβεβαιώσεις ασφαλείας από τις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Ρωσία, συμφώνησε να μεταφέρει τις πυρηνικές της κεφαλές στη Ρωσία και αποδέχθηκε τη βοήθεια των ΗΠΑ για την εξάρθρωση πυραύλων, βομβαρδιστικών και πυρηνικών υποδομών (Ukraine, Nuclear Weapons, and Security Assurances at a Glance, 2022).

Ταυτόχρονα, το 1994 η Ουκρανία προσχώρησε στο Πρόγραμμα Σύμπραξης για την ειρήνη του NATO και το 1995 προσχώρησε στο Συμβούλιο της Ευρώπης. Το 1996 ψηφίστηκε νέο Ουκρανικό Σύνταγμα που παραχωρούσε βαθμούς αυτονομίας στην Κριμαία. Οι ενέργειες αυτές επηρέασαν καταλυτικά την εξέλιξη των ρωσο-ουκρανικών σχέσεων και κατέληξαν στην υπογραφή της Συνθήκης Φιλίας και Συνεργασίας το 1997, η οποία διευθετούσε το ζήτημα των συνόρων, τα οποία συνεχώς αμφισβητούσε η Ρωσία, και μεταξύ άλλων όριζε στο άρθρο 3 ότι

«Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη βασίζονται στις σχέσεις στις αρχές του αμοιβαίου σεβασμού, της κυριαρχικής ισότητας, της εδαφικής ακεραιότητας, του απαραβίαστου των συνόρων, της ειρηνικής διευθέτησης διαφορών, της μη χρήσης βίας ή της απειλής βίας, συμπεριλαμβανομένης της οικονομικής και άλλων μέσων πίεσης, το δικαίωμα των λαών να ελέγχουν τη μοίρα τους, η μη ανάμειξη στις

εσωτερικές υποθέσεις, ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών, η συνεργασία μεταξύ των κρατών και η συνειδητή εκπλήρωση διεθνών υποχρεώσεων και άλλων παγκοσμίως αναγνωρισμένων κανόνων διεθνούς δικαίου».

Παράλληλα, υπογράφηκε και συμφωνία για τη διευθέτηση του στόλου της Μαύρης Θάλασσας, ενώ τα επόμενα χρόνια ακολούθησαν ορισμένες ακόμα εμπορικές συμφωνίες, που οδήγησαν σε εξομάλυνση των διμερών σχέσεων.

Το 1999 επανεκλέγεται ο Κούτσμα, ο οποίος αποδοκιμάστηκε από τη διεθνή κοινότητα, καθώς η κυβέρνησή του χειραγωγούσε σε μεγάλο βαθμό τα ΜΜΕ της χώρας. Το 2000, όταν ξεκίνησε η μακρόχρονη πορεία του Βλαντιμίρ Πούτιν στην εξουσία, υπογράφεται νέα αμυντική συμφωνία μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας. Σκοπός της ήταν να εξοβελιστεί κάθε πιθανότητα ανάπτυξης στενών σχέσεων μεταξύ Δύσης – ΝΑΤΟ και Ουκρανίας.

Οι επόμενες ουκρανικές εκλογές, του 2004, χαρακτηρίστηκαν από έντονες διαμαρτυρίες και εσωτερικές συγκρούσεις. Η εκλογή του Βίκτορ Γιανουκόβιτς προκάλεσε αντιδράσεις σε διεθνές επίπεδο, ενώ υπήρξαν και κατηγορίες για νοθείες. Ως εκ τούτου, εκδηλώθηκαν μαζικές διαμαρτυρίες της αντιπολίτευσης στο Κίεβο, που υποστήριζε τον δεύτερο υποψήφιο, Βίκτορ Γιουστσένκο, που ονομάστηκαν «Πορτοκαλί Επανάσταση». Η «Επανάσταση» αυτή είχε ως αποτέλεσμα την επανάληψη των εκλογών και τη νίκη του Γιουστσένκο, οποίος ορίστηκε πρόεδρος της Ουκρανίας το επόμενο έτος. Ωστόσο, στις επόμενες εθνικές εκλογές της Ουκρανίας το 2010 επανήλθε ο φιλορώσος Γιανουκόβιτς.

Το 2013 υπήρξε κρίσιμο για τις ρωσο-ουκρανικές σχέσεις. Πιο συγκεκριμένα, ο Γιανουκόβιτς αρνήθηκε να υπογράψει τη Συμφωνία Σύνδεσης με την ΕΕ, η οποία για τους Ουκρανούς ήταν μια διέξοδος από τη ρωσική σφαίρα επιρροής. Λίγο αργότερα, οι δύο χώρες συμφώνησαν στη δανειοδότηση της Ουκρανίας και τη μείωση της τιμής του φυσικού αερίου κατά το 1/3 της τιμής του. Οι πολίτες ξεσηκώθηκαν και ζητούσαν επιτακτικά την παραίτηση της κυβέρνησης. Οι διαμαρτυρίες συνεχίστηκαν και τον επόμενο χρόνο, χωρίς να λείψουν και τα θύματα μεταξύ των διαδηλωτών, καταλήγοντας στο να κηρύξει το κοινοβούλιο έκπτωτο τον πρόεδρο και να προκηρυχθούν νέες εκλογές.

Είναι εμφανές ότι οι εντάσεις των δυο κρατών αυξάνονταν με την πάροδο του χρόνου, καθώς η Ρωσία προσπαθούσε να αποκαταστήσει τον ηγεμονικό της έλεγχο σε μια ολοένα πιο διεκδικητική και εθνικά συνειδητοποιημένη Ουκρανία (Tefft, 2021). Τον Μάρτιο του 2014 ο Ρώσος πρόεδρος, Βλαντιμίρ Πούτιν, διέταξε τα ρωσικά στρατεύματα να εισβάλλουν στην Κριμαία. Η Ρωσία κατάφερε να θέσει υπό τον έλεγχο της το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής. Η Μόσχα διεξήγαγε δημοψήφισμα στην Κριμαία στις 16 Μαρτίου 2014 και ισχυρίστηκε ότι, με 83,1% συμμετοχή των ψηφοφόρων, το 96,77% ψήφισε υπέρ της ενσωμάτωσης της Κριμαίας στη Ρωσική Ομοσπονδία, ωστόσο δεν δόθηκε

στους ψηφοφόρους η επιλογή να παραμείνουν μια αυτόνομη περιφέρεια εντός της Ουκρανίας, σύμφωνα με την τρέχουσα συνταγματική δομή (Tefft, 2021). Το δημοψήφισμα θεωρήθηκε παράνομο τόσο από την Ουκρανία και όσο και από τη Δύση (ΗΠΑ - ΕΕ).

Οι εχθροπραξίες συνεχίστηκαν μέχρι το Σεπτέμβριο του 2014, όταν υπογράφηκε η ειρηνευτική συμφωνία του Μίνσκ Ι. Τα δυο συμβαλλόμενα μέρη συμφώνησαν για κατάπαυση πυρός, όμως γρήγορα εκδηλώθηκαν επιθέσεις και από τις δύο πλευρές. Σε λιγότερο από ένα χρόνο, τον Φεβρουάριο 2015 υπογράφηκε ξανά η συμφωνία του Μίνσκ ΙΙ που αποτελείται από 13 σημεία. Τα σημεία αυτά περιλάμβαναν άμεση κατάπαυση πυρός, συνολική απόσυρση των βαρέων όπλων, παρακολούθηση και εποπτεία από τον Οργανισμό για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ), προέβλεπε την έναρξη διαλόγου για την προσωρινή αυτοδιοίκηση των Ντονέτσκ και Λουχάνσκ που θα αναγνωρίζονταν ως ειδικό καθεστώς μέσω ψηφίσματος του κοινοβουλίου, αμνηστία για όσους συμμετείχαν στη μάχη και ανταλλαγή ομήρων και αιχμαλώτων. Επιπρόσθετα, μέσα από τη συμφωνία παρεχόταν ανθρωπιστική βοήθεια, οριζόταν η επαναφορά όλων των κοινωνικοοικονομικών δομών, όπως είναι οι συντάξεις, καθώς και την επαναφορά του ελέγχου των κρατικών συνόρων από την Ουκρανία. Τέλος, όριζε ότι θα έπρεπε να αποχωρίσουν όλες οι ξένες ένοπλες δυνάμεις και οι μισθοφόροι από τα ουκρανικά εδάφη, προέβλεπε τη διεξαγωγή εκλογών στις αυτονομιστικές περιοχές (Ντονέτσκ και Λουχάνσκ) και την ενταντικοποίηση όλου του έργου της Τριμερούς Ομάδας (Ρωσία, Ουκρανία, ΟΑΣΕ) (Package of measures for the Implementation of the Minsk agreements, 2015).

Ο Πούτιν χαρακτήρισε την προσάρτηση της Κριμαίας μια προσπάθεια προστασίας των Ρώσων πολιτών και των στρατιωτικών πόρων (The crisis in Crimea and eastern Ukraine). Δυο είναι κυρίως τα θέματα άμεσου ενδιαφέροντος για τη Μόσχα, τα οποία συνδέονται με την περίπτωση της Κριμαίας: Πρώτον, η ύπαρξη σημαντικού ρωσικού πληθυσμού, καθώς το 58% των 2.000.000 πολιτών της Κριμαίας δηλώνουν Ρώσοι και δεύτερον, η πρόσβαση της Ρωσίας στις λεγόμενες «ζεστές» θάλασσες γίνεται μέσω της Σεβαστούπολης, πόλης στη νότια ακτή της Κριμαίας, όπου έχει την έδρα του ο ρωσικός στόλος της Μαύρης Θάλασσας. Η προστασία των Ρώσων της περιοχής είναι το κύριο επιχείρημα που επικαλείται ως και σήμερα η Ρωσία με σκοπό να αναγνωρίσει τις «Λαϊκές Δημοκρατίες του Ντονέτσκ και του Λουχάνσκ» (Παπαδημητρίου, 2022).

Μετά τα γεγονότα της Κριμαίας, η Συμφωνία Σύνδεσης Ουκρανίας - ΕΕ υπογράφηκε τελικά στις 27 Ιουνίου 2014, με πρόεδρο της Ουκρανίας τον Πέτρο Ποροσένκο. Βασικοί στόχοι της συμφωνίας αυτής ήταν να δημιουργηθεί μια πιο στενή συνεργασία μεταξύ των δύο μερών, να ενισχυθεί ο πολιτικός διάλογος σε ένα περιβάλλον ειρήνης και ασφάλειας και να αναπτυχθούν οικονομικές και εμπορικές σχέσεις που θα εισήγαγαν την Ουκρανία στην εσωτερική αγορά της ΕΕ (Συμφωνία σύνδεσης με την Ουκρανία).

Οι σχέσεις Ρωσίας – NATO.

Μετά τον Ψυχρό Πόλεμο και τη διάλυση της ΕΣΣΔ (1991) άλλαξε η διεθνής τότε τάξη πραγμάτων και η Ρωσία έπρεπε να ανταποκριθεί στην πρόκληση μιας μεταψυχροπολεμικής ευρωπαϊκής τάξης, που άρχισε να γίνεται ολοένα και πιο επικεντρωμένη στο NATO και την ΕΕ (Zagorski, 2019, 471). Πέρα από τα σοβιετικά σύνορα, άλλαξαν και οι στόχοι της Δύσης και του NATO, το οποίο εστίασε το ενδιαφέρον του στο να διαφυλάξει την άμυνα της Ευρώπης εναντίον της ΕΣΣΔ και του Συμφώνου της Βαρσοβίας (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 128).

Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως ήδη από το 1990 ο τότε Ρώσος πρόεδρος Μ. Γκορμπατσόφ είχε λάβει εγγυήσεις από τους δυτικούς και τις ΗΠΑ για μη περαιτέρω επέκταση του NATO στα ανατολικά. Ωστόσο, η κατάρρευση του σοβιετικού οικοδομήματος άλλαξε τις βλέψεις τους. Στην ρωσική πολιτική λογική κυριαρχούσε πάντα η σκέψη ότι οι ΗΠΑ προσπαθούσαν συνεχώς να επεκτείνουν τη σφαίρα επιρροής τους, ασκώντας πολιτική υποταγής των πρώην κομμουνιστικών χωρών με την ενσωμάτωσή τους στους ευρωατλαντικούς θεσμούς, ιδίως στο NATO (Zagorski, 2019, 459).

Από το 1991, ο Ρώσος πρόεδρος, Μπόρις Γέλτσιν, δημιούργησε την Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών (ΚΑΤ), έναν διακυβερνητικό οργανισμό που πρόσφερε οικονομική, πολιτική και στρατιωτική ολοκλήρωση στα νέα ανεξάρτητα κράτη της ΕΣΣΔ (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 129). Τα πρώτα τρία ιδρυτικά μέλη της ΚΑΚ, η Λευκορωσία, η Ρωσία και η Ουκρανία υπέγραψαν δήλωση στις 8 Δεκεμβρίου του 1991 που αφορούσε ένα συντονιστικό πρόγραμμα οικονομικής συνεργασίας στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής, της συνεργασίας για την προστασία του περιβάλλοντος, της μεταναστευτικής πολιτικής και της καταπολέμησης του οργανωμένου εγκλήματος (Sakwa - Webber, 1999, 381).

Το 1992, η στρατιωτική επέμβαση της Ρωσίας στην Υπερδνειστεριακή Μολδαβική Δημοκρατία (εν συντομία Υπερδνειστερία) δημιούργησε ρωγμές στην εμπιστοσύνη των χωρών και την στρατιωτική ασφάλεια. Η Ρωσία και τότε παρουσίασε το επιχείρημα περί προστασίας των ρωσόφωνων για να δικαιολογήσει την εισβολή, ενώ ένα χρόνο αργότερα το 1993 έγιναν προσπάθειες για να ενισχυθεί η εταιρική σχέση NATO - Ρωσίας. Ωστόσο, ο Ρώσος πρόεδρος τάχθηκε κατά μιας πιθανής επέκτασης της Συμμαχίας στα ανατολικά και προσπάθησε να προσεγγίσει χώρες, όπως η Βουλγαρία, η Ρουμανία και η Σλοβακία που ήταν λιγότερο αποφασισμένες, με σκοπό να μην ενταχθούν στο NATO και να καλλιεργήσουν στενότερες επαφές με την Ρωσία (Zagorski, 2019, 460).

Η διεθνής εικόνα της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας συνεχίζει να κλονίζεται εξαιτίας μιας ακόμη εισβολής της στην Τσετσενία (1994-1996). Τον Δεκέμβριο του 1994 τα ρωσικά στρατεύματα εισέβαλλαν στην πόλη Γκρόζνι, την πρωτεύουσα της Τσετσενίας, προκαλώντας απώλειες, μεγάλες καταστροφές και τη διατήρησαν υπό τον έλεγχο τους για περισσότερο από έναν χρόνο (Oliker, 2001, 1). Τελικά, τον Αύγουστο του 1996 ύστερα από μια απροσδόκητη αντεπίθεση της Τσετσενίας, οι

ρωσικές δυνάμεις αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν, αλλά επέστρεψαν ξανά τον Αύγουστο του 1999 (Oliker, 200, 2). Η κίνηση αυτή της Ρωσίας ενέτεινε φυσικά τις ανησυχίες της Πολωνίας, της Τσεχίας και της Ουγγαρίας και τις παρακίνησε να ασκήσουν πίεση στο NATO για ένταξη σε αυτό (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 130).

Παράλληλα, το 1994, η Ρωσία αποφάσισε να ενισχύσει τη Διάσκεψη για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΔΑΣΕ, τωρινός ΟΑΣΕ), στα πλαίσια της οποίας υπογράφηκε το Μνημόνιο της Βουδαπέστης. Το μνημόνιο αυτό υπογράφηκε ανάμεσα στις ΗΠΑ, το Ηνωμένο Βασίλειο, τη Ρωσία, τη Λευκορωσία, την Ουκρανία και του Καζακστάν και παρείχε εγγυήσεις ασφαλείας από τις τρεις μεγάλες δυνάμεις σχετικά με την προσχώρηση της Λευκορωσίας, του Καζακστάν και της Ουκρανίας στη Συνθήκη για τη μη διάδοση των πυρηνικών όπλων. Ταυτόχρονα, εξασφάλιζε την πολιτική ανεξαρτησία και εδαφική κυριαρχία των τριών αυτών χωρών (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 131). Μέχρι τότε, η Ουκρανία διέθετε το τρίτο μεγαλύτερο απόθεμα πυρηνικών όπλων στον κόσμο, του οποίου είχε τον φυσικό, αλλά όχι τον επιχειρησιακό έλεγχο (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 131). Παρόλα αυτά, η απόφαση της Ουκρανίας να παραχωρήσει τα πυρηνικά της όπλα στη Ρωσία σχολιάστηκε ποικιλοτρόπως, ειδικά με βάση τη σημερινή της κατάσταση.

Πολύ σημαντική εξέλιξη στις σχέσεις του NATO με τη Ρωσία αποτέλεσε επίσης, η ένταξη της στο νατοϊκό πρόγραμμα «Σύμπραξη για την Ειρήνη» (Partnership for Peace - PfP). Η Μόσχα έθεσε ωστόσο, τους δικούς της όρους για τη συμμετοχή στο πρόγραμμα μέσω ειδικού πρωτοκόλλου. Πιο αναλυτικά, το PfP είναι ένα πρόγραμμα πρακτικής διμερούς συνεργασίας μεταξύ επιμέρους ευρωατλαντικών χωρών-εταίρων και του NATO, που επιτρέπει στους εταίρους να οικοδομήσουν μια ατομική σχέση με το NATO, επιλέγοντας τις δικές τους προτεραιότητες για συνεργασία (Partnership for peace programme. 2022). Αδιαμφισβήτητα, λοιπόν, ήταν μια εξέλιξη που ενίσχυσε τις επαφές και το διάλογο με τη Ρωσία.

Τον Μάιο του 1997, Ρωσία και NATO υπέγραψαν Ιδρυτική Πράξη αποσκοπώντας στο να χτίσουν μαζί μια διαρκή και χωρίς αποκλεισμούς ειρήνη στον ευρωατλαντικό χώρο. Η Πράξη αυτή καθόρισε τον στόχο της συνεργασίας σε τομείς όπως η διατήρηση της ειρήνης, ο έλεγχος των όπλων, η καταπολέμηση της τρομοκρατίας, των ναρκωτικών και η αντιπυραυλική άμυνα (NATO-Russia relations: The background, 2020). Τα δυο μέρη συμφώνησαν να βασίσουν τη συνεργασία τους στις αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των πολιτικών ελευθεριών, αποφεύγοντας την απειλή ή χρήση βίας μεταξύ τους ή οποιουδήποτε άλλου κράτους (NATO-Russia relations: The background, 2020).

Μολαταύτα, με την πρώτη διεύρυνση του NATO, μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, το 1999 με την προσχώρηση της Τσεχίας, της Ουγγαρίας και της Πολωνία (χώρες του Βίσεγκραντ), η Ρωσία ένιωθε την επέκταση αυτή ως απειλή για την ίδια. Ωστόσο, δεν μπορούσε να

αντιδράσει, καθώς η οικονομία της είχε πληγεί μετά τη σοβαρή οικονομική κρίση που βίωσε το 1998 (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 132).

Μετά από την Ιδρυτική Πράξη, οι δυο εταίροι δημιούργησαν το Μόνιμο Μεικτό Συμβούλιο, το οποίο το 2002 αναβαθμίστηκε, δημιουργώντας το Συμβούλιο NATO-Ρωσίας (NATO-Russia Council, NRC) (NATO-Russia relations: the facts, 2022). Πρόκειται για ένα σώμα ισότιμων μελών που βασίζεται στη συναίνεση και συνεργασία σε διάφορους τομείς, όπως για παράδειγμα στην υποστήριξη του Αφγανιστάν μέσω εκπαίδευσης των αξιωματικών καθώς και υποστήριξη του στόλου ελικοπτέρων του αφγανικού στρατού (NATO-Russia relations: The background, 2020).

Ωστόσο, η δεύτερη διεύρυνση του NATO, τον Μάρτιο του 2004, όταν η Βουλγαρία, η Εσθονία, η Λετονία, η Λιθουανία, η Ρουμανία, η Σλοβακία και η Σλοβενία έγιναν μέλη του και η επόμενη διεύρυνσή του, εκείνη του 2009, όταν εισήλθαν στη Βορειοατλαντική Συμμαχία η Αλβανία και η Κροατία, επιδείνωσαν τις σχέσεις NATO - Ρωσίας. Είχαν προηγηθεί, το 2008 οι συζητήσεις για την πιθανή ένταξη της Ουκρανίας και της Γεωργίας στη Βορειοατλαντική Συμμαχία, που είχαν ως αποτέλεσμα μια ακόμη εισβολή της Ρωσίας στη Γεωργία.

Η απόφαση για την ένταξη αυτή, σε συνδυασμό με το λάθος του πρώην προέδρου της Γεωργίας, Σαακασβίλι, να βομβαρδίσει τη Νότια Οσετία και την Αμπχαζία, ήταν η αφορμή που εκμεταλλεύτηκε η Ρωσία, ώστε να ξεκινήσει την επίθεση (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 133). Το βασικό επιχείρημα της Μόσχας για τη χρήση ένοπλης βίας ήταν η προστασία του άμαχου πληθυσμού και της ειρηνευτικής δύναμης που βρισκόταν στην περιοχή. Τότε, έστειλε ηχηρό μήνυμα προς το NATO, ότι δεν θα αποδεχτεί περαιτέρω διεύρυνση του στον περίγυρο της (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 133).

Κατά τη Σύνοδο Κορυφής της Λισαβόνας το 2010, οι ηγέτες του NATO και της Ρωσίας συμφώνησαν να ξεκινήσουν ένα νέο στάδιο συνεργασίας προς μια αληθινή εταιρική σχέση, βασισμένη στους στόχους και τις αρχές της Ιδρυτικής Πράξης του 1997 (NATO - Russia background). Λίγα χρόνια αργότερα, τον Μάρτιο του 2014 το NATO ανέστειλε τη συνεργασία με την Ρωσία, ως απάντηση στις επιθετικές της ενέργειες κατά της Ουκρανίας με την παράνομη προσάρτηση της Κριμαίας. Παρόλα αυτά, το NATO κράτησε ανοιχτούς διαύλους επικοινωνίας με τη Ρωσία μέσω του NRC (NATO-Russia relations: The background, 2020).

Στη Σύνοδο Κορυφής της Βαρσοβίας το 2016, ξεκαθαρίστηκε ότι οι σχέσεις με την Ρωσία θα εξαρτηθούν από μια δραστική αλλαγή στις ενέργειές της, μια αλλαγή σύμφωνη με το διεθνές δίκαιο και τις διεθνές δεσμεύσεις της, διαφορετικά δεν μπορούσαν να επιστρέψουν στην εταιρική σχέση που είχαν πριν το 2014 (NATO-Russia relations: The background, 2020).

Τον Μάρτιο του 2018, η σχέση τους υπέστη πάλι ρήξη, καθώς ο Σεργκέι Σκριπάλ, ένας Βρετανός πολίτης που εργαζόταν ως αξιωματικός των ρωσικών μυστικών υπηρεσιών, και η κόρη του, Γιούλια, παραλίγο να πεθάνουν, καθώς ήρθαν σε επαφή με τον Novichok στο Salisbury του

Ηνωμένου Βασιλείου, έναν νευρικό παράγοντα στρατιωτικής ποιότητας που αναπτύχθηκε αρχικά από την πρώην Σοβιετική Ένωση (Putin's poisons: 2018 attack on Sergei Skripal, 2022). Το NATO εξέφρασε την ανησυχία του και καταδίκασε αυτή την παραβίαση του διεθνούς δικαίου. Οι ηγέτες των Ηνωμένων Πολιτειών, της Γαλλίας, της Γερμανίας και του Ηνωμένου Βασιλείου κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η ρωσική κυβέρνηση βρισκόταν πίσω από την επίθεση, σημειώνοντας ότι δεν υπάρχει «καμία εύλογη εναλλακτική εξήγηση» και περισσότερα από 20 κράτη, ανάμεσα τους και οι Η.Π.Α, απέλασαν τους 153 Ρώσους διπλωμάτες και αξιωματικούς των μυστικών υπηρεσιών προς υποστήριξη του Ην. Βασιλείου (Putin's poisons: 2018 attack on Sergei Skripal, 2022).

Στην συνάντηση του NATO στο Λονδίνο το 2019, οι ηγέτες παρέμειναν σταθεροί σε μια διττή προσέγγιση της Συμμαχίας με τη Ρωσία: αποτροπή και άμυνα από τη μια πλευρά και διάλογος από την άλλη (NATO-Russia background). Ωστόσο, η ρωσική πολιτική ώθησε το NATO να περιορίσει την διεύρυνσή του μόνο στην περιοχή των Βαλκανίων, με την ένταξη του Μαυροβούνιου το 2017 και της Βόρειας Μακεδονίας το 2020. Φυσικά, η κατάσταση χειροτέρευσε με την τρέχουσα εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία το 2022, με το NATO να ενισχύει την αποτρεπτική και την αμυντική του στάση, με τέσσερις νέες ομάδες στο ανατολικό του τμήμα (NATO-Russia relations: the facts, 2022.). Η Ρωσία έγινε πλέον η σημαντικότερη απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην Ευρώπη.

Κεφάλαιο δεύτερο

Το χρονικό του πολέμου

Εφτάμισι χρόνια μετά τη σύγκρουση Ρωσίας - Ουκρανίας για την χερσόνησο της Κριμαίας (2014), οι δύο χώρες βρίσκονται ξανά ενώπιον άλλη μιας. Με την ίδια ένταση συνεχίζουν και οι επαφές της Μόσχας με το NATO και εξακολουθούν να είναι τεταμένες. Ο Ρώσος πρόεδρος, Βλαντιμίρ Πούτιν, έχει επανειλημμένα δηλώσει ότι η χώρα του δεν θα ανεχτεί την επέκταση των δραστηριοτήτων του NATO, καθώς κάτι τέτοιο αποτελεί την «κόκκινη γραμμή» της Ρωσίας (Sonne, Dixon, Stern, 2021). Όπως χαρακτηριστικά είχε αναφέρει τον Ιούλιο 2021, «δεν θα επιτρέψουμε να χρησιμοποιηθούν εναντίον της Ρωσίας τα ιστορικά μας εδάφη και οι άνθρωποι που ζουν εκεί και σε όσους θα κάνουν μια τέτοια προσπάθεια, θα ήθελα να πω ότι έτσι θα καταστρέψουν τη χώρα τους» (Putin, 2021). Λίγο καιρό αργότερα, τα λόγια αυτά έγιναν πράξη.

Ήδη από τις 30 Οκτωβρίου 2021 η Ρωσία ενίσχυσε την στρατιωτική της παρουσία στα σύνορα με την Ουκρανία, με την πρόφαση ότι πρόκειται για στρατιωτικά γυμνάσια, συγκεντρώνοντας σχεδόν 127.000 στρατιώτες (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 139). Οι ενέργειες αυτές έστρεψαν το ενδιαφέρον των ΗΠΑ και των δυτικών προς την Ανατολική Ευρώπη, και συγκεκριμένα στα ρωσο-ουκρανικά σύνορα. Στις 7 Δεκεμβρίου 2021 πραγματοποιείται βιντεοδιάσκεψη μεταξύ του Τζο Μπάιντεν και του Βλαντιμίρ Πούτιν, στην οποία ο πρώτος εξέφρασε

την ανησυχία των ΗΠΑ και των ευρωπαϊκών εταίρων για την κλιμάκωση των ρωσικών δυνάμεων στα σύνορα με την Ουκρανία και έκανε λόγο για ισχυρές οικονομικές κυρώσεις σε περίπτωση εισβολής (Readout of President Biden's Video Call with President Vladimir Putin of Russia, 2022). Στον αντίποδα, ο Πούτιν δεν αποδέχθηκε τους παραπάνω ισχυρισμούς, ενώ κατηγορήσε την Γερμανία και τη Γαλλία ότι δεν έχουν επιβάλλει οριστική λύση αυτονομίας στο Ντονμπάς (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 139).

Στις 31 Δεκεμβρίου 2021 πραγματοποιήθηκε ξανά τηλεφωνική συνομιλία Μπάιντεν και Πούτιν, ύστερα από αίτημα του Ρώσου προέδρου. Ο Αμερικανός πρόεδρος επανέλαβε τη θέση του για επιβολή κυρώσεων, ενώ ο Πούτιν αρνήθηκε ότι σχεδιάζει να επιτεθεί στην Ουκρανία και τόνισε ότι έχει το δικαίωμα να μετακινεί, όπως θέλει, τα στρατεύματά του στο έδαφός του (Renshaw - Soldatkin, 2021).

Το ίδιο κλίμα επαφών συνεχίστηκε και στο Συμβούλιο Ρωσίας - NATO (NRC) στις 12 Ιανουαρίου 2022 στις Βρυξέλλες. Ο αναπληρωτής Υπουργός Εξωτερικών της Ρωσίας, Αλεξάντερ Γκρούσκο, ανέφερε ότι είναι αναγκαίο η Ρωσία να λάβει εγγυήσεις που θα αποκλείουν περαιτέρω επέκταση του NATO (NATO rejects Russian security demands, but says it's open to more diplomacy, 2022), αλλά το αίτημα αυτό απορρίφθηκε. Έγινε όμως, δεκτό να τεθεί σε διαπραγμάτευση ο περιορισμός των στρατιωτικών επιχειρήσεων που θεωρούνται απειλή και κυρίως, των πυραυλικών συστημάτων (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 141). Εντούτοις, οι σχέσεις της ρωσικής πλευράς με τις ΗΠΑ, τους Ευρωπαίους και το NATO παρέμειναν τεταμένες.

Στη συνάντηση ΗΠΑ και Ρωσίας στη Γενεύη στις 21 Ιανουαρίου 2022 το αίτημα της ρωσικής πλευράς αφορούσε, φυσικά, τη μη διεύρυνση του NATO, ενώ οι ΗΠΑ στόχευαν σε μια συμφωνία που θα εστίαζε στον περιορισμό της εγκατάστασης πυραύλων μικρού και μεσαίου βεληνεκούς (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 142). Ωστόσο, δεν επετεύχθη καμία συμφωνία.

Εν συνεχεία, στις 25 Ιανουαρίου 2022 ο Αμερικανός πρόεδρος γνωστοποίησε ότι 8.500 Αμερικανοί στρατιώτες είναι έτοιμοι να ενταχθούν στη Δύναμη Ταχείας Αντίδρασης του NATO (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 143). Η Δύναμη Αντίδρασης είναι μια τεχνολογικά προηγμένη πολυεθνική δύναμη που αποτελείται από στοιχεία χερσαίων, αεροπορικών, θαλάσσιων και ειδικών επιχειρήσεων, τα οποία η Συμμαχία μπορεί να αναπτύξει τάχιστα, όταν παραστεί ανάγκη (NATO Response Force, 2022).

Οι κοινές στρατιωτικές ασκήσεις Ρωσίας - Λευκορωσίας στις 10 Φεβρουαρίου 2022, επιδείνωσαν ακόμη περισσότερο την κατάσταση στα σύνορα της Ουκρανίας και οδήγησαν τις ΗΠΑ στο να θωρακίσει τα σύνορα της Ουκρανίας με την Πολωνία και τη Ρουμανία, στέλνοντας 2.500 Αμερικανούς στρατιώτες (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 143). Παράλληλα, σε μια ακόμη προσπάθεια αποφυγής μιας ένοπλης σύγκρουσης, στις 7 Φεβρουαρίου 2022, ο Πούτιν συναντήθηκε με τον Γάλλο ομόλογό του, Εμμάνουελ Μακρόν. Έπειτα από 5 ώρες συζητήσεων και οι δυο πλευρές

φάνηκαν να συμφωνούν στην αποκλιμάκωση, ωστόσο οι πιθανότητες να βρεθεί κάποιος συμβιβασμός για την ευρωπαϊκή ασφάλεια έμοιαζε ουτοπικός, κατά τον Γάλλο πρόεδρο (Roth, Borger, 2022).

Λίγο πριν την εισβολή, στις 21 Φεβρουαρίου ο Πούτιν αναγνώρισε την ανεξαρτησία των περιοχών της ανατολικής Ουκρανίας, Ντονέτσκ και Λουχάνσκ, και την επόμενη μέρα το ρωσικό Κοινοβούλιο έδωσε το πράσινο φως για την αποστολή στρατευμάτων στις περιοχές αυτές (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 145). Σε διάγγελμά του, ο Πούτιν ζήτησε την αποστρατιωτικοποίηση της Ουκρανίας, ενώ Αμερικανοί και Ευρωπαίοι ανακοίνωσαν τις πρώτες κυρώσεις σε βάρος της Ρωσίας (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 146).

Τις πρώτες πρωινές ώρες της 24ης Φεβρουαρίου 2022 οι ρωσικές δυνάμεις εισέβαλλαν στην Ουκρανία. Στόχος αυτής της «ειδικής στρατιωτικής επιχείρησης», όπως την χαρακτήρισε ο Ρώσος πρόεδρος στο διάγγελμά του την ίδια μέρα, ήταν να προστατεύσει τον ρωσόφωνο πληθυσμό της ανατολικής Ουκρανίας, ο οποίος, σύμφωνα με τα λεγόμενα του Πούτιν, υφίστατο γενοκτονία από το καθεστώς του Κιέβου. Επικαλούμενος, λοιπόν, το Άρθρο 51 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών περί νόμιμης άμυνας της Ρωσίας, υποστήριξε ότι αυτή η επιχείρηση αποσκοπούσε στην αποστρατιωτικοποίηση αυτών των περιοχών. Ειδικότερα, σύμφωνα με το ίδιο άρθρο

«Καμιά διάταξη αυτού του Χάρτη δε θα εμποδίζει το φυσικό δικαίωμα της ατομικής ή συλλογικής νόμιμης άμυνας, σε περίπτωση που ένα Μέλος των Ηνωμένων Εθνών δέχεται ένοπλη επίθεση, ως τη στιγμή που το Συμβούλιο Ασφαλείας θα πάρει τα αναγκαία μέτρα για να διατηρήσει τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια. Τα μέτρα που θα παίρνουν τα Μέλη των Ηνωμένων Εθνών κατά την άσκηση αυτού του δικαιώματος της νόμιμης άμυνας θα ανακοινώνονται αμέσως στο Συμβούλιο Ασφαλείας, και σε καμία περίπτωση δε θα θίγουν την εξουσία και την υποχρέωση που έχει το Συμβούλιο Ασφαλείας, σύμφωνα με αυτόν το Χάρτη, να αναλαμβάνει οποτεδήποτε τη δράση που κρίνει αναγκαία για τη διατήρηση ή για την αποκατάσταση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας». (Χάρτης ΟΗΕ)

Πρόκειται για μια εκ των δυο εξαιρέσεων του κανόνα περί απαγόρευσης χρήσης βίας, ο οποίος όπως διατυπώνεται ρητά στο Άρθρο 2(4) Χάρτη ΗΕ ορίζει ότι

«όλα τα Μέλη στις διεθνείς τους σχέσεις θα απέχουν από την απειλή ή τη χρήση βίας, που εκδηλώνεται εναντίον της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας οποιουδήποτε κράτους είτε με οποιαδήποτε άλλη ενέργεια ασυμβίβαστη προς τους Σκοπούς των Ηνωμένων Εθνών». (Χάρτης ΟΗΕ)

Ταυτόχρονα, ο Πούτιν απείλησε με τη χρήση πρωτόγνωρων στρατιωτικών μέσων όσους εμποδίζουν την «επιχείρηση» (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 148). Η εισβολή χαρακτηρίστηκε από την ρωσική πλευρά ως η μοναδική λύση, αλλά το εύρος της επιχείρησης ξεπέρασε κατά πολύ τη βοήθεια των αυτονομιστών στην ανατολική Ουκρανία, όπως ισχυριζόταν η Ρωσία (Osborn, Nikolskaya, 2022).

Όπως είναι φυσικό, η διεθνής κοινότητα αντέδρασε άμεσα και έντονα. Ο Ιταλός υπουργός Εξωτερικών και πρόεδρος της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης (Council of Europe - CoE), Λουίτζι ντι Μάιο, δήλωσε πως «η ρωσική στρατιωτική επιχείρηση αποτελεί μια σοβαρή, αδικαιολόγητη και απρόκλητη επίθεση κατά της Ουκρανίας» και την καταδίκασε ως παραβίαση του διεθνούς δικαίου (Situation in Ukraine, 2022). Ο Γενικός Γραμματέας των ΗΕ (ΓΓ), Αντόνιο Γκουτέρες, αναφέρθηκε στην εισβολή ως την «πιο θλιβερή στιγμή στην θητεία του».

Στην έκτακτη σύνοδο του Συμβουλίου Ασφαλείας (ΣΑ) που ακολούθησε της εισβολής, η Ρωσία εκμεταλλεύτηκε το δικαίωμά της και άσκησε βέτο στο Ψήφισμα, που θα αφορούσε τον τερματισμό των εχθροπραξιών και την απόσυρση όλων των στρατευμάτων από την Ουκρανία. Έντεκα μέλη ψήφισαν υπέρ, ενώ η Κίνα, η Ινδία και τα Αραβικά Εμιράτα απείχαν. Να σημειωθεί ότι, η Ρωσία ασκούσε την προεδρία στο ΣΑ για τον μήνα Φεβρουάριο.

Στις 26 Φεβρουαρίου η Ουκρανία απευθύνθηκε στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης (ΔΔ), κατηγορώντας τη Ρωσία ότι χρησιμοποιεί την έννοια της γενοκτονίας κατά τους πληθυσμούς του Ντονέσκ και Λουχάνσκ για να δικαιολογήσει τη στρατιωτική της επίθεση (ICJ case Ukraine v. Russian Federation). Το ΔΔ ζήτησε από τη Ρωσία να αναστείλει τις επιθέσεις και όλες τις επιχειρήσεις. Στην τέταρτη έκτακτη σύνοδο της εβδομάδας που συγκάλεσε το ΣΑ στις 27 Φεβρουαρίου, ενέκρινε την ενεργοποίηση του ψηφίσματος «Ενωμένοι για την Ειρήνη» (Unity for Peace) και καλούσε τη Γενική Συνέλευση να δράσει για τον τερματισμό της στρατιωτικής επιχείρησης. Το ψήφισμα αυτό 377(V) ενεργοποιείται σε περίπτωση που τα μόνιμα μέλη του ΣΑ δεν συμφωνούν ή κάποιο από αυτά ασκεί το δικαίωμα αρνησικυρίας (veto) με αποτέλεσμα το Συμβούλιο να αδρανοποιείται. Πρόκειται για μια εναλλακτική λύση, ώστε να αντιμετωπιστεί η μεγαλύτερη αδυναμία του που το εμποδίζει να δράσει αποτελεσματικά για την επίτευξη του βασικού στόχου του, δηλαδή τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Ο πρωτεύων ρόλος του Συμβουλίου διατυπώνεται στο Άρθρο 24(1) Χάρτη ΗΕ, με βάση το οποίο

«για να εξασφαλιστεί η άμεση και αποτελεσματική δράση των Ηνωμένων Εθνών, τα Μέλη τους αναθέτουν στο Συμβούλιο Ασφαλείας την κύρια ευθύνη για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας και συμφωνούν ότι, κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του που απορρέουν από αυτή την ευθύνη, το Συμβούλιο Ασφαλείας ενεργεί εξ'ονομάτος τους».

Όσο οι εχθροπραξίες συνεχίζονταν με αμείωτη ένταση, το Συμβούλιο της Ευρώπης στις 28 Φεβρουαρίου εξέδωσε διακήρυξη που καταδίκασε με έντονο τρόπο την ένοπλη επίθεση στην Ουκρανία, η οποία συνιστούσε κατάφωρη παραβίαση του διεθνούς δικαίου. Ωστόσο, η ρωσική επίθεση όχι μόνο δεν κατευνάστηκε, αλλά λίγες μέρες αργότερα, σημειώθηκαν βομβαρδισμοί που προκάλεσαν πυρκαγιά στον πυρηνικό σταθμό Ζαπορίζια. Οι Ρώσοι κατέλαβαν τον σταθμό στις 4 Μαρτίου, χρησιμοποιώντας τον ως στρατιωτική βάση. Αυτή η επίθεση ήταν μεγάλης σημασίας, διότι στην πόλη Ζαπορίζια εδρεύει η μεγαλύτερη εγκατάσταση στην Ευρώπη που περιέχει αποθήκες πυρηνικών καυσίμων και ραδιενεργών υλικών και ταυτόχρονα, είναι το μοναδικό εκπαιδευτικό κέντρο στην Ουκρανία (Prokip, 2022).

Το ΣΑ χαρακτήρισε την επίθεση εξαιρετικά «ανεύθυνη» και «απαράδεκτη» (Security Council debates Russian strike on Ukraine nuclear power plant, 2022). Παράλληλα, κατέστησε σαφές πως είναι ανάγκη να υπάρξει παύση στις διαμάχες και να δημιουργηθούν ασφαλή περάσματα (safe passages) για να καταφέρουν να φύγουν οι άμαχοι, κυρίως από τη Μαριούπολη, το Χάρκοβο και το Σούμι. Κατ' αυτό τον τρόπο θα διασφαλιζόταν και η διανομή της ανθρωπιστικής βοήθειας από τον ΟΗΕ.

Από τις πρώτες μέρες του πολέμου εμφανίστηκαν φόβοι ότι η Ρωσία δεν θα έμενε απλώς στη χρήση συμβατικών όπλων. Προκειμένου να κερδίσει αυτόν τον πόλεμο δεν θα δίσταζε να χρησιμοποιήσει ακόμη και πυρηνικά όπλα. Μάλιστα, στις 7 Μαρτίου η Ρωσία κατηγορήσε την Ουκρανία ότι σκόπευε να αποκτήσει πυρηνικά όπλα, καθώς και τις ΗΠΑ ότι στήριζαν την κατασκευή βιολογικών όπλων στην Ουκρανία, για να δικαιολογήσει όλες τις επιθετικές πράξεις που είχε ξεκινήσει. Παράλληλα, η ρωσική ηγεσία επέρριψε ευθύνες στους δυτικούς για ενδεχόμενη παροχή φονικών όπλων προς την ουκρανική πλευρά (Ρουμελιώτης – Κολλάρος, 2022, 166). Την 12η μέρα του πολέμου, η Ουκρανία παρουσίασε τα επιχειρήματά της στο ΔΔ για να απορρίψει τους ισχυρισμούς της ρωσικής πλευράς περί διάπραξης γενοκτονίας στο ανατολικό τμήμα της χώρας (Russia reduced Genocide Convention 'to confetti', Ukraine tells world court, 2022). Μολαταύτα, παρά τις προσπάθειες της Ουκρανίας, οι θηριωδίες του πολέμου συνεχίστηκαν και ο ουκρανικός λαός βίωνε μια αληθινή κόλαση. Οι βίαιες επιθέσεις περιλάμβαναν τον βομβαρδισμό του Περιφερειακού Δραματικού Θεάτρου στη Μαριούπολη την 16η Μαρτίου, που αποτελούσε καταφύγιο εκατοντάδων αμάχων ανθρώπων. Λίγες μέρες αργότερα, η Ρωσία που κατηγορείται πλέον για τρομερά εγκλήματα πολέμου, επιτέθηκε και στην πόλη Μπούτσα (Bucha). Οι εικόνες που ήρθαν στη δημοσιότητα από την περιοχή ήταν συγκλονιστικές, με εκατοντάδες νεκρούς, καμένους και θαμμένους σε ομαδικούς τάφους με δεμένα χέρια. Ωστόσο, η στάση που κράτησε η ρωσική πλευρά ήταν όμοια με εκείνη που ακολούθησε στην περίπτωση της βομβιστικής επίθεσης σε μαιευτήριο της Μαριούπολης. Υποστήριξε δηλαδή, ότι ήταν αποτέλεσμα της ουκρανικής προκλητικότητας για να διαταραχθούν οι ειρηνευτικές συνομιλίες (Rankin, Boffey, 2022). Η ρωσική επιθετική ρητορική συνεχίζεται καθ' όλη

τη διάρκεια του πολέμου, ο οποίος δεν έχει την έκβαση που μάλλον περίμενε και σχεδίαζε. Μάλιστα, ο πρώην πρόεδρος της Ρωσίας, Ντιμίτρι Μεντβέντεφ δήλωσε, σχεδόν ένα μήνα μετά την έναρξη του πολέμου, ότι η Ρωσία μπορεί να κάνει χρήση του δικαιώματός της και να αμυνθεί με πυρηνική όπλα εναντίον της Ουκρανίας (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 176). Κατανοούμε, ότι αυτή η επικίνδυνη πυρηνική ρητορική στοχεύει στον εκφοβισμό των δυτικών και των ΗΠΑ, διότι γνωρίζουν ότι η Ρωσία έχει το πλεονέκτημα του ισχυρού πυρηνικού εξοπλισμού. Συγκεκριμένα, έχει στην κατοχή της 6.375 πυρηνικές κεφαλές που είναι το μέγιστο απόθεμα παγκοσμίως (Ρουμελιώτης – Κολλάρος, 2022, 176).

Στην επόμενη έκτακτη σύνοδο του ΣΑ στις 5 Απριλίου, ο Ουκρανός πρόεδρος, Βολοντιμίρ Ζελένσκι, περιέγραψε την σφαγή αμάχων στην Μπούτσα λεπτομερώς (S/PV.9011), ενώ ο Ρώσος πρεσβευτής, Vassily Nebenzya, υποστήριξε ότι η χώρα του βοήθησε χιλιάδες ανθρώπους και ότι οι φωτογραφίες από την επίθεση δεν ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα (Ukraine's President calls on Security Council to act for peace, or 'dissolve' itself, 2022). Η βύθιση του ρωσικού πλοίου Moskva στις 14 Απριλίου προκάλεσε τριγμούς στην εξέλιξη του πολέμου. Αυτό οφείλεται στο ότι το συγκεκριμένο πλοίο αποτελούσε τη ναυαρχίδα του ρωσικού στόλου της Μαύρης Θάλασσας και δέχτηκε σοβαρές ζημιές από τα ουκρανικά χτυπήματα, γι' αυτό και δεν κατάφεραν οι ρωσικές αρχές να το ρυμουλκήσουν και τελικά, βυθίστηκε (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022).

Ενόσω η ένοπλη σύρραξη βρίσκεται σε εξέλιξη, ο ΓΓ ΗΕ, Αντόνιο Γκουτέρες, επισκέφτηκε την Ρωσία και την Ουκρανία στις 26 και 28 Απριλίου αντίστοιχα, σε μια προσπάθεια παύσης των εχθροπραξιών. Ο Ρώσος πρόεδρος παρουσιάστηκε πρόθυμος για διαπραγμάτευση, ώστε να τερματιστεί η σύγκρουση και εν συνεχεία, ο Ρώσος υπουργός Εξωτερικών, Σεργκέι Λαβρόφ, δήλωσε ότι η χώρα του ήταν έτοιμη να συνεργαστεί, για να βελτιωθεί η δεινή κατάσταση του άμαχου πληθυσμού στην Ουκρανία (Falk, 2022).

Από την άλλη πλευρά, ο Βολοτιμίρ Ζελένσκι δεν παρέλειψε να σχολιάσει τον ΓΓ και την επιλογή του να επισκεφτεί πρώτα την Μόσχα (Falk, 2022). Ωστόσο, μπορεί οι επισκέψεις του ΓΓ να έγιναν σε μια ύστατη προσπάθεια κατάπαυσης του πυρός και δημιουργίας ανθρωπιστικών διαδρόμων, αλλά η Ρωσία δεν φάνηκε συνεπής στις δηλώσεις της. Την επόμενη εβδομάδα της συνάντησης με τον ΓΓ, 60 άνθρωποι σκοτώθηκαν μετά από τον βομβαρδισμό ενός σχολείου στην ανατολική Ουκρανία και οι επιθέσεις επεκτάθηκαν μέχρι το λιμάνι της Οδησσού (Boffey, Koshiw, 2022).

Η Ουκρανία πλήρωσε και συνεχίζει να πληρώνει βαρύ φόρο αίματος στα πεδία των μαχών. Τουλάχιστον 4.000 Ουκρανοί πολίτες έχουν επιβεβαιωθεί ως νεκροί από τον ΟΗΕ, ενώ σχεδόν 700 παιδιά είναι θύματα του πολέμου και συνολικά 300.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα του ουκρανικού εδάφους είναι μολυσμένα με νάρκες και οβίδες που δεν έχουν εκραγεί (War Chronicles - Day 100, 2022). Ταυτόχρονα, οι ρωσικοί βομβαρδισμοί πλήττουν μη στρατιωτικούς στόχους, όπως ο

βομβαρδισμός του εμπορικού κέντρου στην πόλη Κρεμεντσούγκ στις 28 Ιουνίου, με αποτέλεσμα την κατακόρυφη αύξηση του αριθμού των αμάχων μεταξύ των νεκρών του πολέμου. Γενικώς, η ρωσική επιθετικότητα επεκτάθηκε πλέον σε ολόκληρη την Ουκρανία, καταρρίπτοντας το ρωσικό επιχείρημα της προστασίας των ρωσόφωνων, που κατοικούσαν στις ανατολικές περιοχές της χώρας.

Ωστόσο, είναι ιδιαίτερα ανησυχητικό το γεγονός ότι πληθαίνουν οι ρωσικές επιθέσεις και η ένοπλη δραστηριότητα γύρω από τον πυρηνικό σταθμό Ζαπορίζια, οπότε οποιεσδήποτε ενέργειες εκεί θα μπορούσαν να θέσουν σε κίνδυνο το περιβάλλον και θα οδηγούσε τη ρωσική ομοσπονδία στην αυτοκαταστροφή (Guterres underlines need for peace as Ukraine marks six months of ‘senseless war’, 2022).

Οι επιχειρησιακές αδυναμίες που εμφάνισαν οι ρωσικές ένοπλες δυνάμεις από την αρχή του πολέμου, ανάγκασαν τον Ρώσο πρόεδρο να κηρύξει μερική επιστράτευση, για να ενισχύσει τις ρωσικές γραμμές επίθεσης (Bildik). Όπως δήλωσε χαρακτηριστικά στις 21 Σεπτεμβρίου

«Σήμερα οι ένοπλες δυνάμεις μας πολεμούν, όχι μόνο ενάντια στις νεοναζιστικές ομάδες αλλά και ολόκληρη τη στρατιωτική μηχανή της συλλογικής Δύσης και θεωρώ απαραίτητο να υποστηρίξω την πρόταση του Υπουργού Άμυνας και του Γενικού Επιτελείου για μερική κινητοποίηση στη Ρωσική Ομοσπονδία για την υπεράσπιση της πατρίδας μας, της κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας» (Cancian, 2022).

Έκτοτε, χιλιάδες Ρώσοι πολίτες προσπάθησαν να διαφύγουν από τη χώρα για να γλυτώσουν από την επιστράτευση. Περισσότεροι από 180.000 έχουν μετακινηθεί στις γειτονικές χώρες, με το Καζακστάν, τη Γεωργία και την Τουρκία να δέχονται τα μεγαλύτερα ποσοστά (Cancian, 2022), ενώ οι διαμαρτυρίες του ρωσικού λαού με αφορμή την απόφαση του προέδρου αντιμετωπίστηκαν με χιλιάδες συλλήψεις.

Όπως προαναφέραμε, οι αμφιβολίες, αναφορικά με τις ικανότητες των ρωσικών ενόπλων δυνάμεων να φέρουν εις πέρας την στρατιωτική επιχείρηση του Πούτιν, αυξάνονται συνεχώς. Παράλληλα, ουκρανικά χτυπήματα με έντονο συμβολικό χαρακτήρα, όπως η έκρηξη στη γέφυρα του Κερτς, που ενώνει οδικά και σιδηροδρομικά τη Ρωσία με την προσαρτημένη περιοχή της Κριμαίας, στις 8 Οκτωβρίου, πλήττουν ακόμα περισσότερο την ήδη πληγωμένη εικόνα των ρωσικών ενόπλων δυνάμεων (Ryan, Abbakumova, Khudov, 2022).

Από τον Σεπτέμβριο του 2022, η Ουκρανία όχι μόνο αντιστέκεται σθεναρά στις ρωσικές δυνάμεις, αλλά και απελευθερώνει χαμένα εδάφη (Ryan, Abbakumova, Khudov, 2022). Καθοριστικής σημασίας για το σκοπό αυτό είναι η στρατιωτική και οικονομική βοήθεια που λαμβάνει το Κίεβο από τις ΗΠΑ και τους δυτικούς. Η άμεση υποστήριξη προς την ουκρανική πλευρά άλλαξε την τροχιά του πολέμου.

Κεφάλαιο τρίτο

Πολιτικές επιπτώσεις

Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η ένοπλη βία που εξαπέλυσε η Ρωσία ενάντια στην Ουκρανία συντάραξε τη διεθνή κοινότητα, αποτελώντας μια από τις σοβαρότερες παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου των τελευταίων ετών. Η απάντηση - αντίδραση των δυτικών σε αυτή την επίθεση ήταν μεθοδευμένη και άμεση, εφόσον η Ρωσία παραβίασε απροκάλυπτα κανόνα αναγκαστικού δικαίου (jus cogens) και τα μέτρα που έλαβαν στόχευαν στον αποκλεισμό της Ρωσίας από τα οφέλη της διεθνούς συνεργασίας (Φίλης, 2022, σελ. 101). Είναι χαρακτηριστικό άλλωστε, ότι οι κυρώσεις που επιβλήθηκαν στη Ρωσία είναι οι ισχυρότερες που επιβάλλονται μετά τον Ψυχρό Πόλεμο σε μια υπερδύναμη (Berner, Cecchetti, Schoenholtz, 2022, 1-2).

Η επιβολή των κυρώσεων γενικά, αποσκοπεί στην οικονομική και πολιτική αποδυνάμωση του κράτους - παραβάτη και, συγχρόνως, είναι ένας τρόπος να αντιληφθεί ότι οφείλει να σταματήσει την παρανομία (Λιάκουρας, 102). Η ΕΕ διαδραμάτισε ρόλο - κλειδί στην ενεργοποίηση του μηχανισμού κυρώσεων εναντίον της παράνομης επίθεσης της Ρωσίας στην ουκρανική επικράτεια. Ο πόλεμος την αφύπνισε και της έδωσε το έναυσμα να ηγηθεί της κυρωτικής δράσης (Cardwell - Moret, 2022, 2).

Ανατρέχοντας στις σχέσεις Ρωσίας - ΕΕ, η παράνομη προσάρτηση της Κριμαίας από τη Μόσχα (2014) επιδείνωσε τις μεταξύ τους επαφές και κλόνησε την οικοδόμηση της συνεργασίας που επεδίωκε η εξωτερική πολιτική της ΕΕ (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 239). Κατ' επέκταση, η τρέχουσα ένοπλη σύγκρουση στην Ουκρανία και τα πακέτα κυρώσεων που εφαρμόστηκαν επιδείνωσαν τις μεταξύ τους σχέσεις.

Ήδη από την προηγούμενη της ρωσικής εισβολής (23 Φεβρουαρίου 2022) το Συμβούλιο της Ευρώπης ενέκρινε την πρώτη δέσμη μέτρων ως απάντηση στην απόφαση της Ρωσίας να αναγνωρίσει τις περιοχές Ντονέτσκ και Λουχάνσκ, ως αυτόνομες οντότητες. Τα περιοριστικά μέτρα απευθύνονταν στα 351 μέλη της (ρωσικής) κρατικής Δούμας και σε επιπλέον 27 διακεκριμένα πρόσωπα και οντότητες που είχαν συμμετοχή στην υπονόμευση ή απειλή της εδαφικής ακεραιότητας της Ουκρανίας (Η ΕΕ εγκρίνει δέσμη κυρώσεων αντιδρώντας στην αναγνώριση από τη Ρωσία των εκτός κυβερνητικού ελέγχου περιοχών των περιφερειών Ντονέτσκ και Λουχάνσκ της Ουκρανίας και στην αποστολή στρατευμάτων στην περιοχή, 2022)

Ανάμεσα σε αυτούς συμπεριλαμβάνονταν ο Υπουργός Άμυνας της Ρωσικής Ομοσπονδίας, Sergei Shoigu, ο υπουργός Οικονομικής Ανάπτυξης, Maxim Reshetnikov, ο αναπληρωτής πρωθυπουργός της Ρωσίας, Marat Khusnullin και άλλοι που κατείχαν θέσεις ευθύνης στη λήψη αποφάσεων, αλλά και τράπεζες, επιχειρηματίες που υποστήριζαν τις ρωσικές επιχειρήσεις, ανώτεροι αξιωματικοί και γενικώς άτομα που ηγήθηκαν της διεξαγωγής πολέμου παραπληροφόρησης κατά

της Ουκρανίας (Η ΕΕ εγκρίνει δέσμη κυρώσεων αντιδρώντας στην αναγνώριση από τη Ρωσία των εκτός κυβερνητικού ελέγχου περιοχών των περιφερειών Ντονέτσκ και Λουχάνσκ της Ουκρανίας και στην αποστολή στρατευμάτων στην περιοχή, 2022). Το περιεχόμενο των παραπάνω μέτρων αφορούσε επίσης, τον περιορισμό των εμπορικών σχέσεων με τις περιοχές Ντονέτσκ και Λουχάνσκ, την απαγόρευση παροχής τουριστικών υπηρεσιών και τέλος, τον περιορισμό της Μόσχας στις κεφαλαιαγορές και τις χρηματοπιστωτικές αγορές και υπηρεσίες της ΕΕ (Η ΕΕ εγκρίνει δέσμη κυρώσεων αντιδρώντας στην αναγνώριση από τη Ρωσία των εκτός κυβερνητικού ελέγχου περιοχών των περιφερειών Ντονέτσκ και Λουχάνσκ της Ουκρανίας και στην αποστολή στρατευμάτων στην περιοχή, 2022).

Με το ξέσπασμα του πολέμου, στις 24 Φεβρουαρίου 2022, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο πραγματοποίησε έκτακτη σύνοδο, στην οποία οι Ευρωπαίοι ηγέτες συμφώνησαν στην επέκταση των κυρώσεων που αφορούσαν, μεταξύ άλλων, τον τομέα της ενέργειας, των μεταφορών και τον χρηματοπιστωτικό τομέα (Έκτακτη σύνοδος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, 24 Φεβρουαρίου 2022, 2022)

Στις 25 Φεβρουαρίου εφαρμόστηκε το δεύτερο πακέτο ατομικών και οικονομικών μέτρων. Η ΕΕ δέσμευσε την προσωπική περιουσία του Ρώσου προέδρου, Βλαντιμίρ Πούτιν και του Υπουργού Εξωτερικών, Σεργκέι Λαβρόφ και παράλληλα, επέβαλλε περιοριστικά μέτρα στα μέλη του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας και στα υπόλοιπα μέλη της Δούμας (Στρατιωτική επίθεση της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας: Η ΕΕ επιβάλλει κυρώσεις κατά του Προέδρου Vladimir Putin και του Υπουργού Εξωτερικών Sergey Lavronκαι θεσπίζει εκτεταμένες ατομικές και οικονομικές κυρώσεις, 2022).

Επιπρόσθετα, στον οικονομικό τομέα η ΕΕ απαγόρευσε την πώληση, μεταφορά ή εξαγωγή ορισμένων αγαθών και τεχνολογιών της διύλισης πετρελαίου στη Ρωσία και απαγόρευσε επίσης, την εισαγωγή μετόχων ρωσικών κρατικών οντοτήτων, περιόρισε τις χρηματοπιστωτικές εισροές από τη Μόσχα προς την ΕΕ, απαγορεύοντας τις καταθέσεις Ρώσων υπηκόων πάνω από ορισμένη αξία, την τήρηση λογαριασμών Ρώσων πελατών από τα κεντρικά αποθετήρια τίτλων της ΕΕ και τέλος, την πώληση κινητών αξιών εκφρασμένων σε ευρώ σε Ρώσους πελάτες (Στρατιωτική επίθεση της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας: Η ΕΕ επιβάλλει κυρώσεις κατά του Προέδρου Vladimir Putin και του Υπουργού Εξωτερικών Sergey Lavronκαι θεσπίζει εκτεταμένες ατομικές και οικονομικές κυρώσεις, 2022). Συγχρόνως, απαγόρευσε τις εξαγωγές που αφορούσαν υλικά και τεχνολογίες στον τομέα της αεροπορίας και του διαστήματος, όπως την πώληση αεροσκαφών. Ομοίως, οι κυρώσεις περιλάμβαναν περιορισμούς στις εξαγωγές προϊόντων διπλής χρήσης, όπως οι ημιαγωγοί (Στρατιωτική επίθεση της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας: Η ΕΕ επιβάλλει κυρώσεις κατά του Προέδρου Vladimir Putin και του Υπουργού Εξωτερικών Sergey Lavronκαι θεσπίζει εκτεταμένες ατομικές και οικονομικές κυρώσεις, 2022). Τέλος, τα μέτρα δεν επέτρεπαν σε Ρώσους διπλωμάτες, επιχειρηματίες και αξιωματούχους να επωφελούνταν από την απλούστευση της έκδοσης θεωρήσεων,

δηλαδή απώλεσαν πλέον τα προνόμια τους για πρόσβαση στην ΕΕ (Στρατιωτική επίθεση της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας: Η ΕΕ επιβάλλει κυρώσεις κατά του Προέδρου Vladimir Putin και του Υπουργού Εξωτερικών Sergey Lavronkai θεσπίζει εκτεταμένες ατομικές και οικονομικές κυρώσεις, 2022).

Την τέταρτη ημέρα εισβολής στην Ουκρανία, εγκρίνεται από την ΕΕ το τρίτο πακέτο κυρώσεων, συμπληρωματικά με τα δυο προηγούμενα. Η σκληρότητα και η βιαιότητα που προκαλούν οι ρωσικές πράξεις έκαναν τους δυτικούς να επεκτείνουν τα περιοριστικά μέτρα, απαγορεύοντας οποιαδήποτε συναλλαγή με την Κεντρική Τράπεζα της Ρωσίας, ταυτόχρονα με την απαγόρευση υπερπτήσεων στον εναέριο χώρο της ΕΕ και της πρόσβασης των ρωσικών αερομεταφορέων (Στρατιωτική επίθεση της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας: Η ΕΕ επιβάλλει κυρώσεις κατά του Προέδρου Vladimir Putin και του Υπουργού Εξωτερικών Sergey Lavronkai θεσπίζει εκτεταμένες ατομικές και οικονομικές κυρώσεις, 2022). Επιπλέον, η ΕΕ παρείχε πακέτο στήριξης 500 εκατομμυρίων ευρώ για εξοπλισμό των ουκρανικών δυνάμεων, που περιελάμβανε για πρώτη φορά θανατηφόρο εξοπλισμό (Στρατιωτική επίθεση της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας: Η ΕΕ επιβάλλει κυρώσεις κατά του Προέδρου Vladimir Putin και του Υπουργού Εξωτερικών Sergey Lavronkai θεσπίζει εκτεταμένες ατομικές και οικονομικές κυρώσεις, 2022).

Στη συνέχεια, η ΕΕ, στις 2 Μαρτίου, απέκλεισε 7 ρωσικές τράπεζες (Bank Otkritie, Novikombank, Promsvyazbank, Rossiya Bank, VTB Bank, Sovcombank, Vnesheconombank) από το σύστημα SWIFT (Στρατιωτική επίθεση της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας: Η ΕΕ αποκλείει ορισμένες ρωσικές τράπεζες από τη χρήση του συστήματος SWIFT και θεσπίζει περαιτέρω περιορισμούς, 2022), δηλαδή τον πιο διαδεδομένο τρόπο ανταλλαγής χρηματοπιστωτικών δεδομένων. Παράλληλα, απαγόρευσε την επένδυση και κάθε συμμετοχή σε έργα συγχρηματοδοτούμενα από το Ρωσικό Ταμείο Άμεσων Επενδύσεων και τις εξαγωγές τραπεζογραμματίων εκφρασμένων σε ευρώ στη Ρωσία (Στρατιωτική επίθεση της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας: Η ΕΕ αποκλείει ορισμένες ρωσικές τράπεζες από τη χρήση του συστήματος SWIFT και θεσπίζει περαιτέρω περιορισμούς, 2022). Εκτός αυτών, το Συμβούλιο ανέστειλε τη μετάδοση των ραδιοτηλεοπτικών δικτύων Sputnik και Russia Today σε όλα τα κράτη - μέλη της ΕΕ, για να σταματήσει η παραπληροφόρηση (Η ΕΕ επιβάλλει κυρώσεις στα κρατικά μέσα ενημέρωσης RT/Russia Today και Sputnik στην ΕΕ, 2022).

Στο πλαίσιο της επέκτασης των παραπάνω μέτρων, στις 15 Μαρτίου η ΕΕ προχωρά στο τέταρτο πακέτο κυρώσεων, το οποίο αφορούσε 15 πρόσωπα, ανάμεσα στα οποία ήταν ο Roman Abramovich, Ρώσος μεγιστάνας (Τέταρτη δέσμη κυρώσεων λόγω της στρατιωτικής επίθεσης της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας: Επιβολή περιοριστικών μέτρων της ΕΕ σε 15 ακόμη πρόσωπα και 9 οντότητες, 2022). Την ίδια μέρα, η Ρωσία αποχώρησε από μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης. Τα πρόσωπα, στα οποία επιβλήθηκαν κυρώσεις ανήλθαν στα 877 και τους απαγορεύτηκαν τα ταξίδια από και προς το έδαφος της ΕΕ, δεσμεύτηκαν οι περιουσίες τους και δεν τους επιτράπη να διαθέτουν

κεφαλαία (Τέταρτη δέσμη κυρώσεων λόγω της στρατιωτικής επίθεσης της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας: Επιβολή περιοριστικών μέτρων της ΕΕ σε 15 ακόμη πρόσωπα και 9 οντότητες, 2022).

Απαγορεύτηκαν, επίσης, νέες επενδύσεις στην ενέργεια και οι συναλλαγές με συγκεκριμένες κρατικές οντότητες (Τέταρτη δέσμη κυρώσεων λόγω της στρατιωτικής επίθεσης της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας: Επιβολή περιοριστικών μέτρων της ΕΕ σε 15 ακόμη πρόσωπα και 9 οντότητες, 2022). Κατά τον τρόπο αυτό, η ΕΕ απέδειξε εμπράκτως την απόφασή της να στηρίξει την ουκρανική πλευρά, λαμβάνοντας όλες τις απαραίτητες ενέργειες για να προστατεύσει βασικά συμφέροντα και την ασφάλειά της (Ukraine: EU agrees fourth sanctions package against Russia, 2022).

Το Συμβούλιο της ΕΕ, στις 8 Απριλίου, υιοθέτησε το πέμπτο πακέτο κυρώσεων. Ο εν εξελίξει πόλεμος υποχρέωσε τη Δύση να αυστηροποιήσει τις κυρώσεις της κατά της Ρωσίας, με σκοπό να της ασκήσει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη πίεση. Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕ απαγόρευσε τις εισαγωγές άνθρακα και άλλων ορυκτών καυσίμων από την Ρωσία, τις εισαγωγές διαφόρων υλικών, όπως ξύλο, τσιμέντο κ.ο.κ, την πρόσβαση στα λιμάνια της ΕΕ για τα ρωσικά πλοία, καθώς και τις οδικές μεταφορές από ρωσικές και λευκορωσικές επιχειρήσεις (Η ΕΕ εγκρίνει τον πέμπτο γύρο κυρώσεων κατά της Ρωσίας λόγω της στρατιωτικής επίθεσής της κατά της Ουκρανίας, 2022). Το πέμπτο πακέτο περιελάμβανε επίσης, την παύση οικονομικής στήριξης σε ρωσικούς δημόσιους φορείς, τη σύναψη δημοσίων συμβάσεων με τα κράτη - μέλη της ΕΕ και τέλος, την απαγόρευση καταθέσεων σε επενδύσεις κρυπτονομισμάτων (Η ΕΕ εγκρίνει τον πέμπτο γύρο κυρώσεων κατά της Ρωσίας λόγω της στρατιωτικής επίθεσής της κατά της Ουκρανίας, 2022).

Η ΕΕ προσπάθησε να εξαναγκάσει το Κρεμλίνο να υπαναχωρήσει από την πολεμική του τακτική, καθώς βασικός σκοπός των κυρώσεων ήταν, και είναι, να αποδυναμώσουν οικονομικά τη Ρωσία, ώστε να μην διαθέτει τα απαραίτητα εργαλεία για να χρηματοδοτεί τη συνέχιση του πολέμου στην Ουκρανία. Για τον λόγο αυτό, στις 3 Ιουνίου, εγκρίθηκε το έκτο πακέτο κυρώσεων σε βάρος της Ρωσίας. Οι Ευρωπαίοι ηγέτες, δηλώνοντας μηδενική ανοχή στις ρωσικές επιθέσεις κατά αμάχων και στρατιωτικών υποδομών, αποφάσισαν να εστιάσουν στο αργό πετρέλαιο. Απαγόρευσαν, λοιπόν, την αγορά πετρελαίου από τη Ρωσία, εξαιρώντας προσωρινά την εισαγωγή του μέσω πετρελαιοαγωγού σε χώρες της ΕΕ που δεν διαθέτουν άλλη εναλλακτική για τον εφοδιασμό τους εξαιτίας της γεωγραφικής τους θέσης. Παράλληλα, η έκτη δέσμη μέτρων απέκλειε επιπλέον 3 ρωσικές τράπεζες από το σύστημα SWIFT (Sberbank, Πιστωτική Τράπεζα της Μόσχας, Αγροτική Τράπεζα Ρωσίας) και την Τράπεζα Ανάπτυξης και Ανασυγκρότησης της Λευκορωσίας (Επίθεση της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας: Έγκριση έκτης δέσμης κυρώσεων από την ΕΕ, 2022). Συμπληρωματικά, ανέστειλε τη λειτουργία των κρατικών μέσων ενημέρωσης Rossiya RTR, Rossiya 24, TV Centre International σε εδάφη της ΕΕ, απαγόρευσε τις υπηρεσίες λογιστικής, δημοσίων σχέσεων, παροχής συμβούλων στη Ρωσία και τέλος, διεύρυνε τον κατάλογο ατόμων και οντοτήτων

που υποστήριζαν τον πόλεμο και για τις φρικαλεότητες στην Μπούτσα και τη Μαριούπολη (Επίθεση της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας: Έγκριση έκτης δέσμης κυρώσεων από την ΕΕ, 2022)..

Λίγες μέρες αργότερα, το Συμβούλιο της Ε.Ε. ανακοίνωσε νέα μέτρα στην προσπάθεια του να περιορίσει τις επιθετικές ενέργειες της Ρωσίας που αποσταθεροποιούσαν την κατάσταση στην Ουκρανία. Το έβδομο πακέτο κυρώσεων απαγόρευσε την εισαγωγή χρυσού από τη Ρωσία, καθώς και όλων των κοσμημάτων, ενίσχυσε τους ελέγχους εξαγωγών αγαθών διπλής χρήσης, επέκτεινε την απαγόρευση πρόσβασης στα λιμάνια της ΕΕ και ταυτόχρονα, επέβαλλε κυρώσεις σε ακόμη 10 οντότητες και 54 πρόσωπα, όπως ο δήμαρχος της Μόσχας, Σεργκέι Σομπιάνιν (Χρονολόγιο – Περιοριστικά μέτρα της ΕΕ κατά της Ρωσίας λόγω της επίθεσης στην Ουκρανία, 2022). Εκτός αυτών, διευκρινίστηκε πως τα μέτρα αυτά δεν περιόριζαν χώρες εκτός της ΕΕ να αγοράζουν ιατροφαρμακευτικό υλικό από τη Ρωσία και τονίστηκε η σημαντικότητα των συναλλαγών γεωργικών προϊόντων και πετρελαίου, γι' αυτό εξαιρέθηκαν από την απαγόρευση συναλλαγών με τρίτα κράτη (Επίθεση της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας: Η ΕΕ ενέκρινε δέσμη μέτρων «διατήρησης και ευθυγράμμισης», 2022).

Αρχές Οκτωβρίου, και συγκεκριμένα στις 6 Οκτωβρίου, επεκτάθηκαν οι υφιστάμενες κυρώσεις της ΕΕ κατά της Ρωσίας, υιοθετώντας από την Ένωση το όγδοο πακέτο κυρώσεων. Αφορμή για τα νέα μέτρα στάθηκαν τα νόθα δημοψηφίσματα που πραγματοποίησε το Κρεμλίνο με σκοπό την προσάρτηση των περιοχών Ντόνετσκ, Λουχάνσκ, Χερσώνας και Ζαπορίζια (Polityuk, 2022). Τα εδάφη αυτά αποτελούν σχεδόν το 15% της ανατολικής και νοτιοανατολικής Ουκρανίας και η προσπάθεια παράνομης προσάρτησής τους από τη Ρωσία καταδικάστηκε τόσο από το Κίεβο όσο και από τον ευρωπαϊκό χώρο (Polityuk, 2022). Έτσι, τα επιπλέον μέτρα αφορούσαν τη θέσπιση ανώτατου ορίου στην τιμή του πετρελαίου που εξάγεται σε τρίτες χώρες και περισσότερους περιορισμούς στις θαλάσσιες μεταφορές του (Η ΕΕ εγκρίνει την τελευταία δέσμη κυρώσεων κατά της Ρωσίας για την παράνομη προσάρτηση των περιφερειών Ντονέτσκ, Λουχάνσκ, Ζαπορίζια και Χερσώνα της Ουκρανίας, 2022). Επιπρόσθετα, απαγορεύτηκαν οι εισαγωγές χάλυβα από τη Ρωσία, όπως και οι εισαγωγές χαρτιού, πλαστικού, κ.ά. (Η ΕΕ εγκρίνει την τελευταία δέσμη κυρώσεων κατά της Ρωσίας για την παράνομη προσάρτηση των περιφερειών Ντονέτσκ, Λουχάνσκ, Ζαπορίζια και Χερσώνα της Ουκρανίας, 2022). Τις κυρώσεις συμπλήρωσε η απαγόρευση πώλησης και εξαγωγών όπλων μη στρατιωτικής χρήσης και συνολικά ο περιορισμός των ειδών που θα βοηθούσαν τη στρατιωτική και τεχνολογική ανάπτυξη της Ρωσικής Ομοσπονδίας (Η ΕΕ εγκρίνει την τελευταία δέσμη κυρώσεων κατά της Ρωσίας για την παράνομη προσάρτηση των περιφερειών Ντονέτσκ, Λουχάνσκ, Ζαπορίζια και Χερσώνα της Ουκρανίας, 2022). Υπό αυτό το πρίσμα, οι κυρώσεις περιλαμβάναν όλα τα πρόσωπα και τις οντότητες που υποστήριζαν τα προαναφερθείσα δημοψηφίσματα.

Είναι αδιαμφισβήτητο λοιπόν, ότι ο πόλεμος στην Ουκρανία προκάλεσε ρωγμές στα θεμέλια του διεθνούς συστήματος. Η απόφαση της Ρωσίας να επέμβει στρατιωτικά στην Ουκρανία υπονομεύει τις αρχές της διεθνούς τάξης και συνιστά κατάφωρη παραβίαση του αναπαλλοτρίωτου δικαιώματος της Ουκρανίας στην ανεξαρτησία και εδαφική ακεραιότητα. Εντούτοις, ο πόλεμος κατάφερε να αναζωογονήσει και να αφυπνίσει την ΕΕ, η οποία πλέον φαίνεται να αναζητά μια νέα γεωπολιτική ταυτότητα (Φίλης, 2022, 44).

Ο πόλεμος θέτει διαφορετικές ισορροπίες πλέον, καθώς η ΕΕ καλείται να αντιμετωπίσει τη μεγάλη πρόκληση της απεξάρτησης από τα ρωσικά ορυκτά καύσιμα και να καταφέρει την ενεργειακή μετάβαση που επιδιώκει μέσα από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 502).

ΗΠΑ.

Ο ρωσο-ουκρανικός πόλεμος του 2022 μετέβαλλε τις σταθερές της παγκόσμιας τάξης πραγμάτων, ενώ αποτελεί ένα ιστορικό γεγονός που σηματοδοτεί την αρχή μιας καινούργιας ιστορικής περιόδου. Μπροστά σε αυτή την πρόκληση, ΗΠΑ και Ευρώπη έχουν συσπειρωθεί απέναντι στον κοινό εχθρό, μιας και μοιράζονται κοινές αξίες και συμφέροντα (Φίλης, 2022, 28). Οι ΗΠΑ έχουν αναδειχθεί ο μεγαλύτερος υποστηρικτής της Ουκρανίας και η οικονομική και στρατιωτική βοήθειά τους ξεπερνά κατά πολύ τη βοήθεια των κρατών - μελών της ΕΕ (Antezza, Arianna et al., 2022).

Ήδη από το 2014, οι Ηνωμένες Πολιτείες παρείχαν τεράστια οικονομική στήριξη στην Ουκρανία. Τα επόμενα χρόνια, οι ΗΠΑ χρησιμοποιούσαν προγράμματα και εργαλεία για να ενισχύσουν την ασφάλεια της Ουκρανίας και την αμυντική της ικανότητα, μέσω εκπαίδευσης και χρηματοδότησης εξοπλισμού των ουκρανικών ενόπλων δυνάμεων, ενώ από το 2021 παρέχουν περαιτέρω στήριξη στην Ουκρανία μέσω του Presidential Drawdown Authority (PDA) (China's Economic and Trade Ties with Russia, 2022, 1). Το PDA επιτρέπει την άμεση μεταφορά ειδών και υπηρεσιών από τα αποθέματα του Υπουργείου Άμυνας σε τρίτες χώρες και διεθνείς οργανισμούς σε επείγουσες καταστάσεις (Use of Presidential Drawdown Authority for Military Assistance for Ukraine, 2022).

Στις 26 Φεβρουαρίου 2022, οι ΗΠΑ ενέκριναν βοήθεια ύψους 5,7 δισεκατομμύρια δολάρια για την άμυνα της Ουκρανίας και 350 εκατομμύρια δολάρια για στρατιωτικό εξοπλισμό (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 150). Στις 10 Μαρτίου ψηφίστηκε από το Κογκρέσο ο Ukraine Supplemental Act του 2022 για την Ουκρανία, ο οποίος έδωσε τη δυνατότητα στον Αμερικανό πρόεδρο, Τζο Μπάιντεν να αποστείλει στρατιωτική ενίσχυση στην Ουκρανία ύψους 3,5 δισεκατομμυρίων δολαρίων (Antezza, Arianna et al., 2022, 13). Δυο μέρες αργότερα, στις 12 Μαρτίου, εγκρίθηκε νέα βοήθεια ύψους 200 εκατομμυρίων δολαρίων, ενώ στις 16 Μαρτίου ο

Αμερικανός πρόεδρος ανακοίνωσε επιπλέον πακέτο στήριξης 800 εκατομμυρίων, που περιλάμβανε όπλα, πυρομαχικά και μη επανδρωμένα αεροσκάφη (Antezza, Arianna et al., 2022, 8). Πιο συγκεκριμένα, στάλθηκαν συστήματα αντιπυραυλικής άμυνας, χιλιάδες πύραυλοι και drones Switchblade «kamikaze» (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 169). Εν συνεχεία, στις 24 Μαρτίου ανακοινώθηκαν νέες - αμερικανικές - κυρώσεις που στόχευαν σε πληθώρα εταιριών που ασχολούνταν με την παραγωγή όπλων που χρησιμοποιούνταν στη στρατιωτική επιχείρηση της Ρωσίας εναντίον της Ουκρανίας (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 177).

Η οικονομική και στρατιωτική στήριξη ενίσχυση των ΗΠΑ συνεχίστηκε και τους επόμενους μήνες, παρέχοντας πολύ προηγμένο αμυντικό εξοπλισμό στις ένοπλες δυνάμεις της Ουκρανίας. Στις 21 Απριλίου χορηγήθηκε από τις ΗΠΑ νέο πακέτο βοήθειας ύψους 800 εκατομμυρίων δολαρίων, το οποίο περιελάμβανε επιθετικά όπλα, όπως για παράδειγμα πυρομαχικά και drones (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 193). Δεν ήταν, όμως το τελευταίο, καθότι, τέλος Απριλίου, εγκρίθηκε πακέτο βοήθειας 33 δισεκατομμυρίων δολαρίων και στις 10 Μαΐου η αμερικανική χρηματοδότηση συνδυάστηκε με τον νόμο Εκμίσθωσης και Δανεισμού (Lend - Lease Act of 2022) του Κογκρέσου που διευκόλυνε την παράδοση όπλων στην Ουκρανία (Antezza, Arianna et al., 2022, 13).

Μέσα στον Μάιο ετέθη σε ισχύ ο Πρόσθετος Ουκρανικός Συμπληρωματικός νόμος (Additional Ukrainian Supplemental Act) και εγκρίθηκαν περισσότερα από 2,5 δισεκατομμύρια δολάρια (Antezza, Arianna et al., 2022, 14). Συνεχίζοντας, τον Ιούνιο η κυβέρνηση των ΗΠΑ παραχώρησε για πρώτη φορά στην Ουκρανία συστήματα πυροβολικού τύπου HIMARS, χωρίς όμως πυραύλους μεγάλου βεληνεκούς (China's Economic and Trade Ties with Russia, 2022, 2). Τα συστήματα αυτά είναι αξιοσημείωτης δύναμης πυρός, ενώ στις 24 Αυγούστου η Ουκρανία έλαβε σχεδόν 3 δισεκατομμύρια δολάρια από τις Ηνωμένες Πολιτείες, για την αγορά στρατιωτικού εξοπλισμού (Cancian, 2022). Απώτερος σκοπός αυτής της κίνησης ήταν να μπορεί η Ουκρανία να αποκτήσει αξιόλογα συστήματα άμυνας. Εν κατακλείδι, οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι ο ισχυρότερος σύμμαχος της ουκρανικής πλευράς.

Κίνα.

Είναι αδιαμφισβήτητο ότι η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία πέρα από τις όποιες επιπτώσεις έχει επιφέρει στην κινέζικη οικονομία, θα έχει αντίκτυπο και στις μελλοντικές σχέσεις της Κίνας τόσο με τη Ρωσία όσο και με τις Ηνωμένες Πολιτείες, αλλά και τη Δύση γενικότερα.

Η Κίνα έχει διατηρήσει κατά βάση μια τυπική και ουδέτερη - ενίοτε όχι ανοικτά φιλορωσική - στάση απέναντι στη ρωσική εισβολή. Χωρίς βαρύγδουπες δηλώσεις υπέρ της μιας ή της άλλης πλευράς, η κινεζική ηγεσία δήλωσε εξ αρχής πως αναγνωρίζει την αξία του διεθνούς δικαίου και της εδαφικής ακεραιότητας της Ουκρανίας, αλλά δεν παρέλειψε να συμφωνήσει με το κύριο επιχείρημα

της Ρωσίας για τον κίνδυνο της ανατολικής διεύρυνσης του NATO (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 152).

Το Πεκίνο έχει δημιουργήσει ισχυρές οικονομικές, στρατιωτικές και διπλωματικές επαφές με την Μόσχα (Νοβοα, 2022), γεγονός που δικαιολογεί και τη θέση της στο Ψήφισμα του Συμβουλίου Ασφαλείας ΗΕ, που αφορούσε την καταδίκη της ρωσικής «ειδικής επιχείρησης». Στο συγκεκριμένο ψήφισμα η Κίνα απείχε. Μάλιστα, έχει χαρακτηρίσει δημόσια τις ΗΠΑ ως τον «κύριο υποκινητή» αυτής της διεθνούς κρίσης (China calls U.S. 'main instigator' of Ukraine crisis, 2022). Παρ' όλα αυτά, όμως, συνεχίζει να έχει οικονομικά συμφέροντα με τη Δύση, καθώς αποτελεί τον κυριότερο εμπορικό εταίρο της ΕΕ (Φίλης, 2022, 60), κάτι που δικαιολογεί την ουδετερότητα που τηρεί στο ζήτημα του ρωσο-ουκρανικού πολέμου. Ένας ακόμη λόγος, που δικαιολογεί τη στάση της αυτή είναι ότι ο πόλεμος την έφερε προ εκπλήξεως, καθώς δεν περίμενε ούτε τη διάρκεια, ούτε την ένταση, αλλά ούτε και την δυναμική απάντηση των δυτικών (Φίλης, 2022, 55). Παράλληλα, έχει διαπιστωθεί πως αυτή η «επαμφοτερίζουσα στάση» της Κίνας (Φίλης, 2022, 56) αποσκοπεί στην επιθυμία της να αποτελέσει ίσως τον διαμεσολαβητή ανάμεσα στις δυο αντιμαχόμενες πλευρές (Νοβοα, 2022). Παρά την «ημι»-φιλορωσική της στάση, η Κίνα απέστειλε ανθρωπιστική βοήθεια 5 εκατομμυρίων γουάν στην Ουκρανία (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 153).

Έχει ενδιαφέρον το γεγονός ότι λίγο πριν την ρωσική εισβολή, στις 4 Φεβρουαρίου 2022, Ρωσία και Κίνα προχώρησαν σε κοινή δήλωση, στην οποία ανέφεραν πως η συνεργασία τους είναι «δίχως όρια» (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 152) και πως αποτελούν δυο παγκόσμιες δυνάμεις με σημαντική ιστορική κληρονομιά με μακροχρόνιες δημοκρατικές αρχές, που θα εξασφαλίσουν τη συμμετοχή των λαών τους σε όλες τις πτυχές της δημόσιας ζωής (Russia-China Joint Statement On International Relations, February 4, 2022).

Οι δύο πλευρές, εκπροσωπούμενες από τον Ρώσο πρόεδρο Βλαντιμίρ Πούτιν και τον Κινέζο ομόλογό του, Xi Jinping, υποστήριξαν την εναντίωσή τους στο NATO, ενώ η Ρωσία επανέλαβε την άποψη της Κίνας σχετικά με την αντίθεσή της σε κάθε μορφή ανεξαρτησίας την Ταϊβάν (Dou, 2022). Εντύπωση προκάλεσε ότι σε μια τέτοια εκτενή δήλωση δεν υπήρχε πουθενά η «Ουκρανία», γεγονός που μάλλον αντικατόπτριζε την άρνηση της κινεζικής πλευράς να στηρίξει τη ρωσική επίθεση (Dou, 2022). Στις 24 Μαΐου 2022, Κίνα και Ρωσία οργάνωσαν κοινές στρατιωτικές ασκήσεις στον εναέριο χώρο πάνω από τη Θάλασσα της Ιαπωνίας, της Ανατολικής Κίνας και την περιοχή του Δυτικού Ειρηνικού (China, Russia jets conducted patrol as Quad leaders met in Tokyo, 2022). Η κίνηση αυτή θεωρήθηκε ότι προκλήθηκε εξαιτίας της συνάντησης στο Τόκιο των ηγετών του Quad (ΗΠΑ, Αυστραλία, Ιαπωνία, Ινδία) κατά την οποία κάλεσαν την Κίνα να απέχει από επιθετικές ενέργειες σε βάρος της Ταϊβάν (China, Russia jets conducted patrol as Quad leaders met in Tokyo, 2022).

Η μετέωρη κατάσταση στην Ταϊβάν δεν είναι μια νέα συνθήκη. Πρόκειται για ένα de facto αναγνωρισμένο κράτος της Ασίας, του οποίου η Κίνα συνεχώς αμφισβητεί την αυτονομία του. Ο

ρωσο-ουκρανικός πόλεμος προκάλεσε νέες ανησυχίες, σχετικά με το αν η Κίνα αναζητήσει αφορμές για επέμβαση στην Ταϊβάν. Η κινεζική ηγεσία την θεωρεί επαρχία της και πιστεύει πως δεν θα αργήσει να επιστρέψει στην κυριαρχία της. Ωστόσο, θα ήταν ένα μεγάλο ρίσκο για την Κίνα, ύστερα από την αποτελεσματικότητα των δυτικών κυρώσεων στην Ουκρανία (Φίλης, 2022, 58).

Συγχρόνως, ο πόλεμος έχει πυροδοτήσει συζητήσεις για την εξέλιξη των σχέσεων Ρωσίας - Κίνας και το εάν θα προκύψει κάποια οικονομική συμφωνία στο μέλλον. Όλα συνηγορούν πως οι εμπορικοί δεσμοί ανάμεσα τους θα ενισχυθούν με νέες επενδύσεις και στενότερη συνεργασία σε χρηματοοικονομικό και τεχνολογικό επίπεδο (China's Economic and Trade Ties with Russia, 2022, 2). Είναι σημαντικό να αναφερθεί, πως οι δύο χώρες πραγματοποιούν τις συναλλαγές μεταξύ τους με τα εθνικά τους νομίσματα, στον τομέα των πρώτων υλών και των τεχνολογιών και έχουν κατορθώσει να συναλλάσσονται με ένα ενιαίο σύστημα ψηφιακών νομισμάτων (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 374). Φυσικά, αποσκοπούν να καταστήσουν τα ψηφιακά τους νομίσματα διεθνή (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 374). Γενικώς, η ανάπτυξη της Κίνας τα τελευταία χρόνια είναι άξια προσοχής, καθώς αποτελεί την πρώτη εξαγωγική δύναμη του πλανήτη. Ταυτόχρονα, ο «κινεζικός δράκος» είναι ο δεύτερος μεγαλύτερος επενδυτής με όρους άμεσων διεθνών επενδύσεων παγκοσμίως (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 482). Έχει κατορθώσει πια να θεωρείται μια παγκόσμια δύναμη, που θα ξεπεράσει τα επόμενα χρόνια ακόμα και την οικονομία των ΗΠΑ.

Προσφυγική κρίση.

Ο ρωσο-ουκρανικός πόλεμος προκάλεσε μια τεράστια προσφυγική - ανθρωπιστική κρίση. Σύμφωνα με τις πρόσφατες καταγραφές του ΟΗΕ, περίπου 8 εκατομμύρια άνθρωποι έχουν διαφύγει στις γειτονικές με την Ουκρανία χώρες από την έναρξη του πολέμου. Η Ευρώπη κλήθηκε να αντιμετωπίσει μια τεράστια ανθρωπιστική κρίση, καθώς οι περισσότεροι πρόσφυγες βρίσκονται σε χώρες - μέλη της ΕΕ (Πολωνία, Ρουμανία, Σλοβακία, Ουγγαρία), αλλά και στη Μολδαβία. Μάλιστα, η Πολωνία αποτέλεσε την πρώτη επιλογή εξαιτίας της ευνοϊκής νομοθεσίας της (Dadush, Weil, 2022). Τα κράτη αυτά και συνολικά η ΕΕ έχουν προσφέρει αξιοσημείωτη ανθρωπιστική βοήθεια στην Ουκρανία. Η άμεση και πρωτοφανής αντίδραση της Ένωσης ήταν άνευ προηγουμένου, αν αναλογιστούμε την αδυναμία δραστηρικής αντιμετώπισης των μεταναστευτικών κυμάτων του 2015 και θεωρήθηκε από πολλούς σκόπιμη, καθώς απευθυνόταν σε «Ευρωπαίους» πολίτες. Μπορούμε να θεωρήσουμε λοιπόν, ότι θέτει ως προτεραιότητα τους Ουκρανούς πρόσφυγες; Η Γερμανία έχει κατασκευάσει ένα εξαιρετικά προνομιούχο σύστημα πρόνοιας που παρέχει δημόσια ασφάλιση, επίδομα ανεργίας, παιδιών, συνταξιοδότησης, δωρεάν μετακίνηση εντός της χώρας με το τρένο, καθώς και οικονομική ενίσχυση σε όλους τους φοιτητές (Prange, 2022). Άλλωστε, αυτό εξηγεί και την προτίμηση που δείχνουν οι πρόσφυγες σε αυτή τη χώρα και 1 στους 3 Ουκρανούς επιλέγουν να εγκατασταθούν εκεί (Sie Dhian Ho, Deen, Drost, 2022). Ωστόσο, η διαδικασία που ακολουθείται για

πρόσφυγες από άλλη ήπειρο είναι εκ διαμέτρου αντίθετη. Οι άνθρωποι σε αυτή την περίπτωση χρειάζεται να περιμένουν έως και χρόνια για την έκδοση της άδειας παραμονής τους και να καταφέρουν να χαρακτηριστούν ως πρόσφυγες. Λέγεται, ότι ίσως η στάση της ΕΕ στην τρέχουσα κατάσταση να φανερώνει την επιθυμία της να βελτιώσει άρδην την πολιτικής της σε αυτό τον τομέα.

Ταυτόχρονα, σηματοδοτείται μια αλλαγή στην πολιτική της ΕΕ μέσα από την ενεργοποίηση της Οδηγίας Προσωρινής Προστασίας στις 4 Μαρτίου 2022, για δεύτερη φορά στην ιστορία της. Μόνο με μια τέτοια ιστορική απόφαση μπορούσε να ανταποκριθεί η ΕΕ στην μεγαλύτερη ανθρωπιστική μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Πρώτη φορά εφαρμόστηκε στο Κόσοβο το 1999. Η ενεργοποίηση λοιπόν, αυτού του μηχανισμού παρέχει στους πρόσφυγες άμεση προστασία, διασφαλίζοντας τους το δικαίωμα στην υγεία, την εκπαίδευση, την εργασία και τη στέγη έως και 3 χρόνια (Karasapan, 2022), καθώς και τη δυνατότητα να ταξιδεύουν ελεύθερα για 90 μέρες. Η εφαρμογή της προσωρινής προστασίας αρχικά ίσχυε για ένα χρόνο. Μέχρι τον Νοέμβριο, σχεδόν 5 εκατομμύρια πρόσφυγες είχαν αιτηθεί για να λάβουν την προσωρινή προστασία στις χώρες της ΕΕ (Humanitarian and refugee crisis in Ukraine, 2022). Τελικά, το καθεστώς αυτό έλαβε αυτόματη παράταση μέχρι τον Μάρτιο 2024, καθότι η εικόνα που παρουσιάζει η ρωσο-ουκρανική σύγκρουση δεν είναι βελτιωμένη (European Union/Ukraine: Temporary Protection Status – Country – Specific updates, 2022).

Πολύ σημαντικό εξίσου, είναι η χρησιμότητα των ουκρανών προσφύγων στον εργασιακό τομέα. Μάλιστα, χώρες όπως η Γερμανία και η Πολωνία φροντίζουν να δημιουργούν κατάλληλες συνθήκες για έναν αξιοπρεπή τρόπο ζωής. Στην Γερμανία, που υπάρχει μεγάλο ποσοστό κενών θέσεων εργασίας, έχει απασχοληθεί σχεδόν το 50% της μερίδας των Ουκρανών προσφύγων. Ωστόσο, η γνώση της γερμανικής γλώσσας αποτελεί τροχοπέδη για την κάλυψη των θέσεων (Karasapan, 2022). Αντίστοιχα, και στην Πολωνία μεγάλο μέρος εργάζεται και παράλληλα, υπάρχει μέριμνα για την εκμάθηση της γλώσσα και τη φροντίδα των παιδιών (Karasapan, 2022). Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, το ευρωπαϊκό εργατικό δυναμικό αναμένεται να αυξηθεί έως και 0,5% μέχρι το τέλος του χρόνου (Ukrainian immigration and its effects on the EU labour market, 2022).

Η πρόθεση της Ρωσίας να ξεκινήσει έναν επιθετικό πόλεμο προμήνυε ότι αυτή η σύγκρουση θα διαρκέσει για μεγάλο διάστημα και ενδεχομένως μεγάλη μερίδα των προσφύγων να μην επιθυμεί να επιστρέψει στην Ουκρανία, ιδίως σε εδάφη που ενδέχεται να συνεχίζουν να ελέγχουν οι Ρώσοι. Εκτιμάται, με βάση στοιχεία του Διεθνή Οργανισμού Μετανάστευσης (IOM) ότι μέσα στον Ιούνιο, μόνο το 10% των Ουκρανών επέστρεψε από το εξωτερικό (Sie Dhian Ho, Deen, Drost, 2022). Σε αυτό συμβάλλει και η προειδοποίηση που έχει στείλει η ουκρανική κυβέρνηση να μην επιστρέψουν στη χώρα μέχρι το πέρας του χειμώνα, εξαιτίας των ενεργειακών αναταράξεων, ειδικά στις περιοχές που έχουν επέμβει σημαντικά οι ρωσικές δυνάμεις (Beaumont, 2022).

Κεφάλαιο τέταρτο

Οικονομικές επιπτώσεις

Επισιτιστική κρίση.

Η εκτόξευση των τιμών παγκοσμίως, μετά τη ρωσική εισβολή τείνει να δημιουργήσει τη μεγαλύτερη επισιτιστική κρίση των τελευταίων 15 ετών (Gliessman, 2022), κι αυτό εξηγείται από τον ρόλο που διαδραματίζουν Ουκρανία και Ρωσία στην παγκόσμια παραγωγή διατροφικών προϊόντων. Για παράδειγμα, η Ρωσία παράγει το 45% ηλιέλαιου και μαζί με την Ουκρανία αντιπροσωπεύουν το 33% της παγκόσμιας παραγωγής σιτηρών (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022). Παράλληλα, τα δυο κράτη αντιπροσωπεύουν τουλάχιστον το 50% της παραγωγής ηλιέλαιου και βαμβακέλαιου παγκοσμίως (Gliessman, 2022).

Αναλυτικότερα, η Ουκρανία έχει καταταχθεί στην 3η θέση στην παραγωγή ηλιάνθου, στην 4η θέση παραγωγής φαγόπυρου, στην 6η θέση παραγωγής αραβοσίτου και στην 9η θέση παραγωγής σιταριού και σίκαλης (Journal of tourism and regional development, Warsaw University of life sciences, 2022). Τα προϊόντα της Ουκρανίας εξάγονται σε 175 χώρες (Bohdaniuk, Voliak, Bohdaniuk, 2022) και 27 από αυτές απειλούνται άμεσα με επισιτιστική κρίση (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 372).

Όπως επισημαίνεται από το Παγκόσμιο Επισιτιστικό Πρόγραμμα, περισσότεροι από 8 εκατομμύρια άνθρωποι στον κόσμο υποφέρουν από την πείνα, κυρίως στις χώρες της Μέσης Ανατολής και της Αφρικής (A global food crisis, 2022: a year of unprecedented hunger, 2022). Επομένως, είναι αναπόφευκτο ότι θα μεταβληθούν οι ισορροπίες της παγκόσμιας οικονομίας και του διεθνούς εμπορίου. Συνεπώς, οι καταστροφές που υπέστη η ουκρανική ύπαιθρος από τις ρωσικές επιθέσεις επιδείνωσε την παγκόσμια γεωργική οικονομία και έπληξε ακόμη περισσότερο τις χώρες με τα χαμηλότερα εισοδήματα παγκοσμίως. Στις φτωχότερες χώρες, το 45% των δαπανών του νοικοκυριού αφορά την κατανάλωση βασικών τροφίμων (πχ σιτάρι, καλαμπόκι, διάφορα άλλα δημητριακά) (Arteta, Kasyanenko, 2022). Επομένως, οι αναταραχές στην τροφική αλυσίδα, εξαιτίας του πολέμου, αυξάνουν την φτώχεια σε αυτές τις περιοχές, στις οποίες ήδη επικρατεί ανασφάλεια. Η ξαφνική επιβράδυνση της παγκόσμιας ανάπτυξης και η απότομη αύξηση των τιμών των σιτηρών επηρεάζει πολύ περισσότερο τους ευάλωτους πληθυσμούς που βίωσαν προηγουμένως και τις σκληρές συνέπειες της πανδημίας. Με βάση τα στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας, υπολογίζεται ότι το κατά κεφαλήν εισόδημα στις χώρες χαμηλού εισοδήματος αγγίζει μόλις το 1,3% το 2022, συγκριτικά με το 2,3% των χωρών μεσαίου και υψηλού εισοδήματος (Arteta, Kasyanenko, 2022). Παράλληλα, η κλιματική αλλαγή έχει ήδη επιβαρύνει την γεωργική παραγωγικότητα και πολλές από αυτές τις χώρες έχουν να αντιμετωπίσουν τα υψηλά επίπεδα ξηρασίας και τις απρόοπτες βροχοπτώσεις που καθυστερούν την παραγωγή και κατ' επέκταση τις εξαγωγές. Μιας και οι τιμές των γεωργικών προϊόντων έχουν πάρει ανοδική πορεία, οι εξαγωγές θα μπορούσαν να σταθμίσουν

τις επιπτώσεις στην οικονομία τους. Αντιθέτως, η κλιμάκωση των εχθροπραξιών αυξάνει το δημόσιο χρέος, γεγονός που προκαλεί κοινωνική αναταραχή, ανασφάλεια και ακραία ένδεια.

Η παγκόσμια αγορά γεωργικών προϊόντων στηρίζεται στις ουκρανικές εξαγωγές, καθότι το 2021 η Ουκρανία ήταν ο τέταρτος μεγαλύτερος εξαγωγέας δημητριακών στον κόσμο μετά από τις ΗΠΑ, την Αργεντινή και την Ινδία (Bohdaniuk, Voliak, Bohdaniuk, 2022). Ο ρωσικός αποκλεισμός, όμως, των ουκρανικών εξαγωγών, λόγω του ρωσο-ουκρανικού πολέμου, έθεσε σε κίνδυνο το σύνολο της αγροτικής οικονομίας της χώρας, με άμεσες επιπτώσεις στην επισιτιστική ασφάλεια, όχι μόνο της Ουκρανίας, αλλά και των χωρών που εξαρτιούνται διατροφικά από το Κίεβο. Το γεγονός αυτό προκαλεί παγκόσμια αναταραχή και επιτείνει το αίσθημα διατροφικής ανασφάλειας σε ορισμένες περιοχές του πλανήτη.

Υπενθυμίζεται, ακόμη, ότι οι ουκρανικές εξαγωγές συνεχίζουν να μειώνονται σημαντικά, λόγω και της κατάληψης ουκρανικών εδαφών από τις ρωσικές δυνάμεις. Σύμφωνα με το ουκρανικό Υπουργείο Γεωργίας, ο όγκος των εξαγωγών, το 2022, είναι μειωμένος κατά 30,7%.

Να σημειωθεί ότι οι τιμές των αγροτικών προϊόντων είχαν ήδη αυξηθεί κατά 40% μεταξύ 2020 - 2022 (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 372). Ο πόλεμος οδήγησε σε ακόμη μεγαλύτερη άνοδο, τόσο των τιμών των τροφίμων όσο και του κόστους μεταφοράς και καυσίμων. Συνεπώς, η κρίση στην εφοδιαστική αλυσίδα προϋπήρχε, εντούτοις ο πόλεμος επιδείνωσε την κατάσταση. ΗΠΑ και ΕΕ προσπαθούν περιορίσουν τις τιμές στα τρόφιμα για τους πολίτες τους. Μάλιστα, ειδικά οι ΗΠΑ σκοπεύουν να δαπανήσουν 11 δισεκατομμύρια δολάρια στο άμεσο μέλλον που θα τους εξασφαλίσουν τη διατροφική τους ασφάλεια (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 372).

Σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας, οι τιμές του σιταριού και του καλαμποκιού ήταν 25% και 29% αντίστοιχα, υψηλότερες το 2022 συγκριτικά με τον Ιανουάριο 2021. Έτσι, τα δεδομένα αυτά οδήγησαν, και για λόγους εκτόνωσης της κρίσης, αλλά και ύστερα από πρωτοβουλία της Τουρκίας και των Ηνωμένων Εθνών στη Συμφωνία για τα σιτηρά της Μαύρης Θάλασσας, με σκοπό να διευκολυνθούν οι εξαγωγές.

Πράγματι, στις 22 Ιουλίου 2022, υπογράφηκε στην Κωνσταντινούπολη η συμφωνία που επέτρεπε την αποσυμφόρηση των ουκρανικών εξαγωγών. Μέσα από τη συμφωνία αυτή ορίζονταν οι θαλάσσιοι ανθρωπιστικοί διάδρομοι μέσα από τα λιμάνια Chornomorsk, Odesa και Yuzhny/Divdennyi. Τα πλοία θα υποβάλλονται σε επιθεώρηση, προτού εισέλθουν στην ουκρανική επικράτεια, ώστε να βεβαιωθεί ότι είναι άδεια (Joint Coordination Centre - JCC, factsheet, 2022) και δεν παρεκκλίνουν της πορείας τους.

Για την ομαλή εφαρμογή την συμφωνίας ιδρύθηκε, στις 27 Ιουλίου 2022, το Κοινό Κέντρο Συντονισμού (JCC) από εκπροσώπους της Ρωσίας, της Ουκρανίας, της Τουρκίας και των ΗΕ, το οποίο θα επιθεωρούσε συνεχώς τους προκαθορισμένους ανθρωπιστικούς διαδρόμους (Joint Coordination Centre - JCC, factsheet 2022). Μέχρι τις αρχές Σεπτεμβρίου είχαν μεταφερθεί από την

Ουκρανία σχεδόν 3 εκατομμύρια τόνοι σιτηρών προς τις πιο διατροφικά ευάλωτες χώρες, όπως είναι η Αίγυπτος, το Ιράν, το Σουδάν, η Σομαλία κ.ά. Ωστόσο, μεγάλες ποσότητες σιτηρών έχουν προορισμό ευρωπαϊκές χώρες, όπως είναι η Ισπανία, η Ολλανδία και η Ιταλία (Joint Coordination Centre - JCC, factsheet, 2022), ενώ ζωτικής σημασίας είναι η μεταφορά των φορτίων αυτών σε χώρες που βρίσκονται στα όρια του λιμού (π.χ. Υεμένη).

Η εφαρμογή της Συμφωνίας της Κωνσταντινούπολης προκάλεσε μείωση στις τιμές των σιτηρών της τάξης του 14% μέχρι τον Σεπτέμβριο του 2022, συγκριτικά με τις τιμές του Μαρτίου του ίδιου έτους (The Black Sea Grain Initiative: What it is, and why it's important for the world, 2022).

Ωστόσο, η μεταφορά των σιτηρών εκτός Ουκρανίας δεν θεωρείται εύκολη υπόθεση, καθότι επικρατούν πολεμικές συνθήκες. Τα πλοία εισέρχονται σε μια θαλάσσια εμπόλεμη ζώνη, ναρκοθετημένη σε μεγάλη έκταση, της οποίας την ευθύνη δεν αναλαμβάνει καμία από τις δυο αντιμαχόμενες πλευρές. Το Ναυτιλιακό Κέντρο του NATO (NATO Shipping Centre - NSC) επιβεβαίωσε την ύπαρξη υψηλού κινδύνου στη δυτική Μαύρη Θάλασσα, για όσα πλοία κινούνται στη περιοχή αυτή (Risk of collateral damage in the North Western, Western and southwest Black Sea, 2022).

Μολαταύτα, η Ρωσία δεν φαινόταν ικανοποιημένη από την έκβαση της συμφωνίας, και για τον λόγο αυτό δήλωσε, στις 29 Οκτωβρίου, ότι θα αναστείλει τη συμμετοχή της στη συμφωνία, πριν το πέρας των 120 ημερών, που ήταν η αρχική συμφωνηθείσα διάρκεια. Η απόφαση αυτή προέκυψε ύστερα από τις κατηγορίες του Κρεμλίνου σε βάρος του Ηνωμένου Βασιλείου, για σαμποτάζ στους αγωγούς Nord Stream, και της Ουκρανίας, για τις επιθέσεις με χρήση drones στην Κριμαία. Ωστόσο, η ρωσική απειλή της αποχώρησης δεν πραγματοποιήθηκε και τελικά η συμφωνία παρατάθηκε για 120 ημέρες ακόμη.

Παρά τη μερική διευθέτηση του ζητήματος των ουκρανικών εξαγωγών, ως απότοκο της συμφωνίας για τα σιτηρά, δεν χωρά αμφιβολία ότι η τρέχουσα πραγματικότητα στο ζήτημα αυτό, αποτελεί μια πρωτόγνωρη συνθήκη με άγνωστες μελλοντικές συνέπειες τόσο για το διεθνές εμπόριο τροφίμων όσο και για τις παγκόσμιες ανισότητες. Κατά πάσα πιθανότητα, οι πληθωριστικές πιέσεις θα συνεχίσουν να υφίστανται τα επόμενα χρόνια, ενόσω ο πόλεμος βρίσκεται σε εξέλιξη, και ενδεχομένως να οδηγήσουν σε μια καταστροφική επισιτιστική κρίση.

Ενεργειακή κρίση.

Οι τιμές της ενέργειας είχαν ήδη αρχίσει να διαταράσσονται από το 2021, λόγω των δύσκολων συνθηκών της πανδημίας και των παραγωγικών lockdown, αλλά με την ρωσική εισβολή εκτοξεύθηκαν. Το διάστημα αυτό, η τιμή του πετρελαίου σημείωσε τη μεγαλύτερη άνοδο από το 2008 (Global Energy Crisis, 2022). Ο ρωσο-ουκρανικός πόλεμος επηρέασε το παγκόσμιο ενεργειακό

εμπόριο και επιτάχυνε τις εξελίξεις προς την ενεργειακή μετάβαση, σε μια προσπάθεια να αντιμετωπιστούν οι ελλείψεις σε ορυκτά καύσιμα.

Η Ρωσία, εν μέσω του πολέμου, και λόγω των υψηλών τιμών στα ορυκτά καύσιμα δημιούργησε ένα πλεόνασμα, που έφτασε, τον Απρίλιο του 2022, στα 37 δισεκατομμύρια δολάρια από την πώληση φυσικού αερίου και πετρελαίου (Μανιάτης, 2022, 137). Μάλιστα, κατά τη διάρκεια του πολέμου, το κόστος ενός βαρελιού πετρελαίου έφτασε μέχρι και τα 130 δολάρια (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 488). Φυσικά, η αύξηση των τιμών είναι προς όφελος της Μόσχας, η οποία μέσα από τις εξαγωγές φυσικού αερίου και πετρελαίου καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος του προϋπολογισμού της, αλλά και το κόστος του πολέμου στην Ουκρανία (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 450). Συγκεκριμένα, μόνο τα κράτη - μέλη της ΕΕ απορροφούν το 40% του ρωσικού φυσικού αερίου και παράλληλα, άλλες χώρες, όπως είναι η Βουλγαρία, η Τσεχία και η Ουγγαρία φτάνουν να εξαρτώνται έως και 100% από το φυσικό αέριο της Ρωσίας (Μανιάτης, 2022, 136). Άλλες χώρες, όπως η Φινλανδία και η Πολωνία φτάνουν από 60% ως και 100% να εξαρτώνται από το ρωσικό πετρέλαιο (Μανιάτης, 2022, 136).

Η προσπάθεια απεξάρτησης της Ευρώπης από τα ρωσικά καύσιμα οδήγησε τη Ρωσία να επαναπροσανατολίσει τις εμπορικές προτεραιότητές της, στρέφοντας το ενδιαφέρον της προς την Ασία, προκειμένου να καλύψει το κενό στις εξαγωγές της. Ειδικότερα, Κίνα και Πεκίνο συμφώνησαν, τον Φεβρουάριο του 2022, στην κατασκευή του αγωγού «Soyuz - Vostok», ο οποίος θα μεταφέρει φυσικό αέριο από τη Ρωσία προς την Κίνα, μέσω της Μογγολίας.

Ταυτόχρονα με τις παραπάνω εξελίξεις, τον Μάρτιο του ίδιου έτους, η αμερικανική κυβέρνηση απαγόρευσε συνολικά την εισαγωγή ρωσικών καυσίμων και στράφηκε σε μια πιθανή συνεργασία με την Βενεζουέλα. Την ίδια στιγμή, Γερμανία και Κατάρ υπέγραψαν συμφωνία για ενεργειακή συνεργασία των δυο χωρών (καταριανό φυσικό αέριο προς την Ευρώπη), σε μια προσπάθεια να επιτευχθεί η απεξάρτηση του Βερολίνου από το Κρεμλίνο. Υπήρξαν, παράλληλα, σκέψεις για την λειτουργία του αγωγού EastMed που θα μεταφέρει φυσικό αέριο από τη Μέση Ανατολή προς την Ευρώπη. Ωστόσο, το σχέδιο αυτό δεν θεωρείται λειτουργικό για τις ΗΠΑ (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 210). Εν συνεχεία, στις 23 Μαρτίου η ρωσική κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι οι πληρωμές του φυσικού αερίου θα πραγματοποιούνται μόνο σε ρούβλια. Η απόφαση αυτή, όπως ήταν φυσικό, δεν έγινε αποδεκτή. Οι Ευρωπαίοι ηγέτες κατάφεραν, σε πρώτο στάδιο, να αναγκάσουν τη Ρωσία να υποχωρήσει. Εντούτοις, η Μόσχα, στις 30 Μαρτίου, μετέβαλλε τη στάση της και υποχρέωσε τους ξένους αγοραστές να πληρώνουν μόνο σε ρούβλια, από την 1^η Απριλίου, το ρωσικό φυσικό αέριο (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 215). Ο τρόπος με τον οποίο θα γινόταν αυτό, είναι οι υποψήφιες αγοράστριες χώρες να μεταφέρουν τα νομίσματά τους (ευρώ ή δολάρια) στην Gazprombank, η οποία με τη σειρά της θα αγοράσει ρούβλια και θα τα επιστρέψει σε αυτές, για να αγοράσουν το φυσικό αέριο (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 215).

Η Gazprom, η κρατική εταιρεία διαχείρισης του ρωσικού φυσικού αερίου, έχει διαδραματίσει καταλυτικό ρόλο στη σημερινή κρίση. Η συγκεκριμένη εταιρεία έχει καταστεί εργαλείο της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Ωστόσο, στις αρχές Απριλίου 2022, η Γερμανία υπό τον φόβο της παύσης της διανομής φυσικού αερίου έθεσε υπό κρατικό έλεγχο τη θυγατρική εταιρεία της Gazprom, την Gazpromgermania για να εξασφαλίσει τα αποθέματα φυσικού αερίου (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 216). Στις 26 Απριλίου, η Gazprom σταμάτησε την παροχή φυσικού αερίου στη Βουλγαρία και την Πολωνία, επειδή δεν δέχτηκαν να πληρώσουν σε ρούβλια. Όσο οι αντιπαραθέσεις συνεχίζονται, στις 8 Μαΐου, η G7 ανακοίνωσε την απαγόρευση των εισαγωγών ρωσικού πετρελαίου στις χώρες μέλη της (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 221).

Ο κύκλος του εμπάργκο σε βάρος των ρωσικών καυσίμων έκλεισε τον Μάιο του 2022, όταν το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο προώθησε το εμπάργκο στις ρωσικές εισαγωγές στην ΕΕ μέχρι το τέλος του χρόνου. Παράλληλα, η ΕΕ προώθησε το σχέδιο RePowerEU που δεσμεύει όλα τα κράτη - μέλη της να παράγουν το 45% της ενεργειακής τους κατανάλωσης από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας μέχρι το 2030 (Psaropoulos, 2022). Λίγο αργότερα, μέσα του Αυγούστου, η Ρωσία ανακοίνωσε ότι θα σταματούσε τη ροή φυσικού αερίου προς την Ευρώπη, ενώ θα έκλεινε τον αγωγό της, Nord Stream I, για λόγους συντήρησής του. Ο αγωγός αυτός συνδέει τη Ρωσία με την Ευρώπη μέσω της Βαλτικής θάλασσας και η παύση της λειτουργίας του, θεωρήθηκε από πολλές χώρες, κυρίως από τη Γερμανία, ως ένα μέσο πίεσης, καθώς και ένα ανταποδοτικό χτύπημα για τις κυρώσεις που επέβαλλαν οι Ευρωπαίοι στη Ρωσία. Να σημειωθεί ότι οι αποθήκες της Γερμανίας περιέχουν σε ποσοστό 78% ρωσικό φυσικό αέριο και η έλλειψη ενέργειας, ειδικά τον χειμώνα, θα δημιουργούσε άλυτα προβλήματα (Ukraine updates: Gazprom to shut Nord Stream 1 for 3 days, 2022). Πάντως, οι δηλώσεις αυτές προκάλεσαν αύξηση της τιμής του φυσικού αερίου στην Ευρώπη (Ukraine updates: Gazprom to shut Nord Stream 1 for 3 days, 2022). Υπήρχε διάχυτη η εντύπωση στην Ευρώπη ότι ο αγωγός δεν θα επαναλειτουργούσε. Άλλωστε, η ανακοίνωση της Gazprom ήρθε μετά την απόφαση των Ευρωπαίων ηγετών να επιβάλλουν πλαφόν για τις τιμές του ρωσικού φυσικού αερίου (Gazprom: Σταματά τη ροή φυσικού αερίου προς την Ευρώπη, 2022). Τελικά, τον Σεπτέμβριο προέκυψαν προβλήματα τροφοδοσίας στους αγωγούς Nord Stream 1 και 2, ένα γεγονός που δεν θεωρήθηκε σύμπτωση. Σε ό,τι αφορά τον Nord Stream 2, πρόκειται για ένα ολοκληρωμένο έργο, που όμως δεν διαθέτει άδεια λειτουργίας και πιστοποίησης, εξαιτίας των δυτικών κυρώσεων. Παρόλα αυτά, στις 6 Δεκεμβρίου, η Gazprom ανακοίνωσε ότι θα αποστείλει 42,4 εκατομμύρια κυβικά μέτρα φυσικού αερίου μέσω της Ουκρανίας προς τα ευρωπαϊκά εδάφη.

Η εργαλειοποίηση της ενέργειας εκ μέρους της Ρωσίας και οι οικονομικές ανακατατάξεις που αυτή έχει επιφέρει επηρεάζουν άμεσα και τον πλεόνασμά της στο ισοζύγιο συναλλαγών (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 488). Μπορεί η ευρωπαϊκή εξάρτηση από τα ρωσικά καύσιμα να είναι μεγάλη, αλλά δεν μπορούμε να παραβλέψουμε και την εξάρτηση της Ρωσίας από την Ευρώπη,

ως τον κυριότερό της «πελάτη» (Μανιάτης, 2022, 142), που αγοράζει το μεγαλύτερο μέρος των ρωσικών εξαγωγών. Για τον λόγο αυτό, κατανοούμε τη βλάβη που έχει υποστεί η ρωσική οικονομία από τις κυρώσεις των δυτικών. Το σύνολο των εξόδων που έχει σπαταλήσει η Ρωσία, με σκοπό να θωρακίσει την άμυνά της έχει οδηγήσει την οικονομία της σε ύφεση. Προκειμένου, λοιπόν, να αποτρέψει αυτή την οικονομική στασιμότητα, προσπαθεί να στρέψει το ενδιαφέρον της σε νέες συνεργασίες. Πιο συγκεκριμένα, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η Κίνα αποτελεί τον πρώτο στόχο της Μόσχας και μια πιθανή οικονομική συνεργασία μεταξύ των δυο υπερδυνάμεων θα ήταν ιδιαίτερα προσοδοφόρα για αμφότερες. Την ίδια στρατηγική, φαίνεται να επιθυμεί να ακολουθήσει και η Ευρώπη, επιδιώκοντας να προστατεύσει την ενεργειακή της ασφάλεια, καθώς προσπαθεί να στραφεί προς τις εναλλακτικές μορφές ενέργειας.

Η βασική πολιτική των Ευρωπαίων συνίσταται να εστιάσει στο υγροποιημένο φυσικό αέριο (Liquefied Natural Gas - LNG) και να μειώσει την εξάρτησή της από το Κρεμλίνο. Αναφορικά με το LNG, είναι φυσικό αέριο σε υγρή μορφή, κυρίως μεθάνιο, το οποίο είναι πολύ πιο εύκολο να μεταφερθεί και να αποθηκευτεί και έτσι, οι χώρες έχουν ευκολότερη πρόσβαση σε αυτό, σε περίπτωση που υπάρξουν προβλήματα στον εφοδιασμό, όπως συμβαίνει με τον τωρινό πόλεμο (Liquefied natural gas). Επιπλέον, έχει καταγράψει ότι οι εισαγωγές LNG προς την Ευρώπη έχουν αυξηθεί κατά 65% από τις αρχές του 2022, συγκριτικά με το προηγούμενο έτος (Roe, 2022). Σε αυτό συνέβαλλε ακόμη, η απόφαση της Ευρώπης να χρησιμοποιήσει πλωτές μονάδες αποθήκευσης και επαναεροποίησης (FSRU), ώστε να επιταχύνει τις εισαγωγές (Liquefied natural gas). Ταυτόχρονα, το LNG έχει το βασικό πλεονέκτημα της διαφοροποίησης των προμηθευτών, καθότι μπορεί να προέρχεται από διαφορετικές χώρες - προμηθευτές, εν αντιθέσει με τη μονομέρεια των ρωσικών ορυκτών καυσίμων.

Επιπλέον, η Αφρική θα μπορούσε να αποτελέσει έναν ακόμη προμηθευτή φυσικού αερίου προς την Ευρώπη. Κάποιες χώρες της Βόρειας Αφρικής, όπως είναι η Αλγερία, διαθέτουν ήδη αγωγούς που προμηθεύουν την Ευρώπη, ωστόσο, η έλλειψη κατάλληλων υποδομών και ασφάλειας δυσκολεύουν τις εξαγωγές (EU countries turn to Africa in a bid to replace Russian gas, 2022). Η Νιγηρία επίσης, είναι άλλη μια αφρικανική χώρα που διαθέτει σημαντικά αποθέματα φυσικού αερίου, αλλά το ποσοστό εξαγωγών LNG προς την Ευρώπη περιορίζεται μόλις στο 14%, εξαιτίας του υψηλού κόστους και των περιπτώσεων κλοπών ενέργειας (EU countries turn to Africa in a bid to replace Russian gas, 2022).

Ο ρωσο-ουκρανικός πόλεμος, λοιπόν, αποτέλεσε μεγάλη πρόκληση για την οικονομία της ΕΕ, καθώς εισήλθε απότομα στη διαδικασία ενεργειακής απεξάρτησης από τη Ρωσία. Ωστόσο, η διαδικασία αυτή έχει και οικονομικές συνέπειες για τα κράτη - μέλη της ΕΕ. Παραδείγματος χάριν, η απεξάρτηση υπολογίζεται ότι θα μειώσει το ΑΕΠ της Γερμανίας περίπου κατά 0,3 μονάδες (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 502). Προβλέπεται, παράλληλα, ότι θα εγκαταστήσει μέχρι και

πέντε FSRU ως το τέλος του επόμενου έτους, γεγονός που θα αυξήσει την εισαγωγική δυνατότητα της συγκεκριμένης χώρας, καθότι είναι ο μεγαλύτερος εισαγωγέας φυσικού αερίου της Ρωσίας (Liquefied natural gas).

Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, ότι η ενεργειακή κρίση κατέστησε την ενεργειακή μετάβαση απόλυτη πολιτική και οικονομική προτεραιότητα για τις ευρωπαϊκές χώρες. Ειδικότερα, υπάρχουν εκτιμήσεις ότι, μέχρι το 2025, το μεγαλύτερο ποσοστό κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, θα καλύπτεται από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (Psaropoulos, 2022), χωρίς να αποκλείεται και η στροφή προς άλλους προμηθευτές φυσικού αερίου, όπως είναι η Νορβηγία, το Κατάρ και η Αλγερία (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 209). Βέβαια, τα αποθέματα αυτών των χωρών δεν επαρκούν για να αντικαταστήσουν τις ρωσικές εισαγωγές φυσικού αερίου.

Συμπεράσματα

Ο πόλεμος στην Ουκρανία αποτελεί ιστορικό ορόσημο, σημείο τομής του ιστορικού χρόνου. Εν ολίγοις, ο πόλεμος λειτούργησε ως μεταβατικό σκαλοπάτι στην εξέλιξη του διεθνούς συστήματος. Η νέα γεωπολιτική και γεωοικονομική πραγματικότητα που γεννήθηκε μέσα από τη σύγκρουση στην Ανατολική Ευρώπη οδηγεί την ανθρωπότητα σε μια νέα τάξη πραγμάτων.

Και ενώ η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία μετρά δέκα μήνες σκληρών ρωσο-ουκρανικών συγκρούσεων, η διεθνής κοινότητα συνεχίζει να σταθμίζει τις γεωπολιτικές και γεωοικονομικές επιπτώσεις του πολέμου, λαμβάνοντας υπόψη ότι ο πόλεμος είναι ακόμα εν εξέλιξη. Ο πόλεμος ξέσπασε σε ένα ήδη τεταμένο κλίμα, αντιπαραθέσεων, συγκρούσεων και παγκόσμιων προβλημάτων, που προκάλεσε, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ορισμένα δεν προϋπήρχαν, η πανδημία του covid-19, η οποία που κατέλαβε εξαπίνης την ανθρωπότητα στις αρχές του 2020.

Ο ρωσο-ουκρανικός πόλεμος διατάραξε συθέμελα τις παγκόσμιες ισορροπίες και δημιούργησε νέες τάσεις σε γεωπολιτικό και γεωοικονομικό επίπεδο. Καταρχάς, η απόφαση του Ρώσου προέδρου, Βλαντιμίρ Πούτιν, να εισβάλλει τα ξημερώματα της 24ης Φεβρουαρίου 2022 στην Ουκρανία, αποτελεί αυτή καθαυτή σοβαρότατη παραβίαση του διεθνούς δικαίου. Να θυμίσουμε ότι ο Πούτιν είχε δώσει δείγματα γραφής, όταν το 2014 είχε καταλάβει πραξικοπηματικά και αιφνιδιαστικά την Κριμαία.

Ωστόσο, η μέχρι τώρα εξέλιξη του πολέμου δεν δικαιώνει τις ρωσικές φιλοδοξίες για μια εύκολη κατάκτηση και κατοχή των ανατολικών επαρχιών, και συγκεκριμένα του Ντονμπάς, της Ουκρανίας (Kaufmann, 2022).

Βέβαια, βασικό μέλημα της Ρωσίας παραμένει η επέκταση της πολιτικής και οικονομικής της επιρροής στην Ανατολική Ευρώπη, ώστε να εμφανιστεί ως μεγάλη δύναμη, που συνεχίζει και περιφρουρεί την κληρονομιά της πρώην Σοβιετικής Ένωσης σε μια ζωτική για αυτή περιοχή.

Άλλωστε, η εισβολή προκλήθηκε, με βάση τους ρωσικούς ισχυρισμούς, από την απόφαση του Κιέβου να ενταχθεί στο ΝΑΤΟ. Η επέκταση της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας στην «πίσω αυλή» (βλ. Ουκρανία) της Ρωσίας αποτελεί κόκκινη γραμμή για τη Μόσχα και έχει αποδείξει ότι μπορεί να φτάσει μέχρι τη χρήση βίας για να την αποτρέψει.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί, ότι η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης στις αρχές της δεκαετίας του 1990, καθώς και η οικονομική και στρατιωτική αδυναμία που αυτή επέφερε, άφησαν στους δυτικούς τον απαραίτητο γεωπολιτικό και γεωοικονομικό χώρο για την εμπλοκή του ΝΑΤΟ και των ΗΠΑ στην ευρύτερη περιοχή (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 519). Αυτή τη συνθήκη προσπαθεί να ανατρέψει τώρα ο Πούτιν, απειλώντας, ακόμα και με γενικευμένο πυρηνικό πόλεμο, όποιον αποπειραθεί να προτείνει νέα επέκταση του ΝΑΤΟ προς Ανατολάς.

Ο ρωσο-ουκρανικός πόλεμος προκάλεσε, ακόμα, σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των χωρών - μελών του ΝΑΤΟ. Μάλιστα, είναι η πρώτη φορά, μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, που η Ατλαντική Συμμαχία εμφανίζεται σε τόσο μεγάλο βαθμό ενωμένη και συσπειρωμένη γύρω από τις ΗΠΑ. Οι τελευταίες, σύμφωνα με αρκετά κράτη - μέλη του Βορειοατλαντικού Συμφώνου, αποτελούν τη στρατιωτική ασπίδα του δυτικού κόσμου έναντι της ρωσικής επιθετικότητας και επεκτατικότητας. Επίσης, οι ΗΠΑ έχουν στηρίξει οικονομικά και στρατιωτικά το Κίεβο, στην προσπάθεια του να αμυνθεί έναντι της ρωσικής εισβολής και να εξισορροπήσει τη ρωσική υπεροπλία στα πεδία των μαχών. Τέλος, ο ρωσο-ουκρανικός πόλεμος επανάφερε περισσότερο δυναμικά τις ΗΠΑ στο «μέτωπο της Ευρώπης», για μια νέα προσπάθεια ανάσχεσης της ρωσικής απειλής. Επιπροσθέτως, οι ΗΠΑ, εκτός από το μέτωπο του Ινδο- Ειρηνικού, είναι υποχρεωμένες να έχουν στραμμένο το βλέμμα τους και στην Ανατολική Ευρώπη. Τέλος, η ρωσική εισβολή προκάλεσε την αίτηση για ένταξη στο ΝΑΤΟ χωρών, όπως η Σουηδία και Φιλανδία, χώρες με ουδέτερο παρελθόν.

Εκτός από το ΝΑΤΟ, η ρωσο-ουκρανική σύγκρουση ταρακούνησε την ΕΕ, οδηγώντας την να δράσει περισσότερο δυναμικά και αποφασιστικά. Η ισχύς των δυτικών κυρώσεων που εφαρμόζονται σε βάρος της Ρωσίας αποτυπώνουν την οργανωμένη απάντηση της Ευρώπης, που έχει σκοπό να σταματήσει τον πόλεμο και να πλήξει τον αυταρχισμό της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Μολαταύτα, η ρωσική εισβολή περιθωριοποίησε εν μέρει το όραμα της ευρωπαϊκής στρατηγικής αυτονομίας, καθώς χωρίς τη στήριξη των ΗΠΑ και του ΝΑΤΟ, η ΕΕ δεν θα μπορούσε να «σταθεί» μόνη της έναντι της ρωσικής επιθετικότητας (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 520).

Από την άλλη πλευρά, η Ρωσία, ως ο κυριότερος, τουλάχιστον μέχρι το ξέσπασμα του πολέμου, εξαγωγέας φυσικού αερίου και αργού πετρελαίου στην Ευρώπη κατάφερε να δημιουργήσει τεράστιες ελλείψεις σε καύσιμα και τρόφιμα στην ευρωπαϊκή αγορά. Με τον τρόπο αυτό, αναδείχθηκε η εξάρτηση των Ευρωπαίων από τα ρωσικά ορυκτά καύσιμα και σιτηρά και αναζητήθηκαν νέες διαδρομές και πηγές για την τροφοδοσία της ΕΕ. Ως προς την αντιμετώπιση των δυτικών κυρώσεων, η Ρωσία προσπαθεί να προωθήσει την αποδολαριοποίηση της οικονομίας της

και την υιοθέτηση των εθνικών νομισμάτων στις εμπορικές της συναλλαγές με χώρες, όπως η Κίνα και η Ινδία.

Μια ακόμα παράμετρος, που προέκυψε μετά τη ρωσική εισβολή στην Ουκρανία είναι η ισχυροποίηση των σχέσεων Πεκίνου - Μόσχας. Παρά το γεγονός ότι η κινεζική ηγεσία ήταν φειδωλή στις δηλώσεις της για τον πόλεμο (δεν έχει καταδικάσει τη ρωσική στρατιωτική επέμβαση στην Ουκρανία), οι επαφές της με την Ρωσία ενδυναμώθηκαν, κυρίως στον οικονομικό - εμπορικό τομέα. Ειδικότερα, ενισχύθηκε η συνεργασία τους στον τομέα της ενέργειας, ενώ η Κίνα απορρόφησε σημαντικό μέρος των ρωσικών εξαγωγών υδρογονανθράκων, που προοριζόταν, μέχρι τώρα, για την ευρωπαϊκή αγορά (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 521-522). Ακόμη, στις 4 Φεβρουάριου 2022, λίγες ημέρες πριν τη ρωσική εισβολή στην Ουκρανία, οι δυο χώρες διατράνωσαν σε όλους τους τόνους ότι η συνεργασία τους είναι «χωρίς όρια», ενώ κατήγγειλαν τη διεύρυνση του ΝΑΤΟ.

Έχοντας κατά νου όλα τα παραπάνω, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι η ρωσο-ουκρανική σύγκρουση έφερε στο προσκήνιο την αντιπαράθεση των τριών υπερδυνάμεων: της Ρωσίας, των ΗΠΑ και της Κίνας. Ο πρόσφατος πόλεμος ενισχύει τον μεταξύ τους ανταγωνισμό, κυρίως των δυο (Μόσχα - Πεκίνο) έναντι του ενός (Ουάσιγκτον), και θέτει σε κίνδυνο την ασφάλεια του διεθνούς συστήματος. Δημιουργείται, επομένως, ένα επικίνδυνο και ασταθές τριπολικό σύστημα, καθότι ο συνασπισμός των δυο έναντι του τρίτου δεν μπορεί να φέρει το εκκρεμές των διεθνών σχέσεων σε ισορροπία.

Η Ρωσία, λοιπόν, θα στηρίζεται, κατά πάσα πιθανότητα, όλο και περισσότερο στη ισχύ της σινορωσικής συμμαχίας, ενώ η Ευρώπη θα στρέφεται προς την σύμπραξη με τις ΗΠΑ. Ωστόσο, η προβλεπόμενη ανακατανομή της παγκόσμιας ισχύος θα καταστήσει την Κίνα την μεγαλύτερη οικονομία μέχρι το 2030, ξεπερνώντας τις ΗΠΑ και την Ινδία (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 538).

Επιπλέον, εκτός από τις ελλείψεις τροφίμων, καυσίμων και την αποβολή της Ρωσίας από το κοινό χρηματοπιστωτικό σύστημα, ο πόλεμος αποκάλυψε την τάση προς την αποπαγκοσμιοποίηση. Η τάση αυτή παρατηρήθηκε από την περίοδο της πανδημίας, συνδυαστικά με την εσωστρέφεια που έχουν επιλέξει τα κράτη, τα τελευταία χρόνια (Φίλης, 2022, 133). Υπάρχει μια τάση επανεθνικοποίησης, τουλάχιστον, κρίσιμων βιομηχανιών, που άπτονται της ασφάλειας των κρατών.

Στις συνέπειες του πολέμου εντάσσεται και η ουκρανική διασπορά. Η μαζική εισροή Ουκρανών προσφύγων προς το εξωτερικό, καθώς και οι εσωτερικά εκτοπισμένοι, δημιούργησαν τη μεγαλύτερη ανθρωπιστική κρίση των τελευταίων χρόνων. Συγκριτικά, όμως, με προηγούμενες προσφυγικές ροές, η απομάκρυνσή τους από τη χώρα και η εγκατάστασή τους στις ευρωπαϊκές χώρες διευκολύνθηκε από τους ευρωπαϊκούς θεσμούς και είχε αποτέλεσμα την άμεση ενσωμάτωσή τους στις χώρες υποδοχής τους.

Συνοψίζοντας, με βάση τις παγκόσμιες προκλήσεις των τελευταίων χρόνων (κλιματική αλλαγή, covid-19 και ρωσο-ουκρανικός πόλεμος) οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι βρισκόμαστε

ενώπιον μιας νέας τάξης πραγμάτων. Οι ισχυροί δρώντες του διεθνούς συστήματος (ΗΠΑ, Κίνα, Ρωσία) και οι νέες πολιτικές και οικονομικές συνεργασίες που θα προκύψουν, ενδέχεται να μεταβάλλουν τους διεθνείς κανόνες. Δεν είναι λίγες οι χώρες που υιοθετούν την άποψη ότι οι μεταψυχροπολεμικοί θεσμοί δεν λειτουργούν αποτελεσματικά πια, γι' αυτό είναι ανάγκη να αλλάξουν (Φίλης, 2022, 171). Οι δηλώσεις του Πούτιν στο διεθνές οικονομικό φόρουμ της Αγίας Πετρούπολης ότι «τίποτα δεν θα είναι όπως παλιά», φαίνεται πως ήταν προοικονομία για τις επακόλουθες εξελίξεις (Φίλης, 2022, 171).

Η Ρωσία μέσω του πολέμου στην Ουκρανία, κατάφερε να πρωταγωνιστήσει ξανά στο διεθνές προσκήνιο και να επηρεάσει, με αρνητικό τρόπο, τη διεθνή ασφάλεια. Η ενεργειακή και πυρηνική της ισχύς αποτελούν εχέγγυα για την ένταξη της στις μεγάλες δυνάμεις της εποχής μας. Ωστόσο, η ίδια διαθέτει μια αδύναμη οικονομία, που δύσκολα θα αντέξει το βάρος των αυξημένων αμυντικών δαπανών του πολέμου (Ρουμελιώτης - Κολλάρος, 2022, 224). Επίσης, την ακολουθά το ιστορικό παράδειγμα της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης.

Το τέλος της ρωσο-ουκρανικής σύγκρουσης μοιάζει μακρινό και ίσως παγιωθεί ως ένας παρατεταμένος πόλεμος φθοράς, που θα εντείνει τα αδιέξοδα της ρωσικής οικονομίας, δημιουργώντας όμως παράλληλα αύξηση του κόστους διαβίωσης των Ευρωπαίων πολιτών, τουλάχιστον μέχρι η ΕΕ να γίνει ενεργειακά ανεξάρτητη από τα ρωσικά ορυκτά καύσιμα. Η επόμενη μέρα του πολέμου, αν μπορούν να γίνουν προβλέψεις, θα περιλαμβάνει απώλειες ουκρανικών εδαφών, κυρίως στα νοτιοανατολικά της χώρας, καθώς η Ρωσία δεν θα αποχωρήσει εύκολα από τις μέχρι τώρα ήδη καταληφθείσες ρωσόφωνες περιοχές της Ουκρανίας.

Πηγές – Βιβλιογραφία

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Ρουμελιώτης Π., & Κολλάρος Β. (2022). *Ο νέος Ψυχρός Πόλεμος. Πανδημία, ρωσο-ουκρανικός πόλεμος, γεωπολιτικο-οικονομικές αναταράξεις*. Αθήνα: Εκδοτικός οργανισμός Λιβάνη ABE

Φίλης, Κ. (επιμ.) (2022). *Το μέλλον της ιστορίας. Πως ο πόλεμος της ιστορίας αλλάζει το παγκόσμιο τοπίο*. Αθήνα: εκδόσεις Παπαδόπουλος

Ξενόγλωσση

Mulder, N. (2022). *The economic weapon. The rise of sanctions as a tool of modern war*. London: Yale University Press.

Zagorski, A. (2019). *Russia and NATO in the 1990s. Open door: NATO and Euro-Atlantic security after the cold war*. Washington, DC: Foreign policy Institute/ Henry A. Kissinger center for global affairs, Johns Hopkins University SAIS.

Πηγές

Άρθρα

Μανώλη Π. (2014). *Ποιος έχασε (σ)το Κίεβο;*. ΕΛΙΑΜΕΠ. Ανακτήθηκε 29 Αυγούστου, 2022 από <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2014/03/panagiota1.pdf>

Παπαδημητρίου, Γ. (2022). *Αν.Ουκρανία: Το χρονικό μιας βαθμιαίας κατοχής*. <https://www.dw.com/el/ανουκρανία-το-χρονικό-μιας-βαθμιαίας-κατοχής/a-60874574>

Beaumont, P. (2022). *Ukraine refugees told not to return yet as energy crisis looms*.

Bebler, A. (2015). *The Russian – Ukrainian conflict over Crimea*. Germa Akatsuki, Teorija in praksa, 52, 1-2.

Beaumont, P. (2022). <https://www.theguardian.com/world/2022/oct/26/ukraine-refugees-told-not-to-return-yet-as-energy-crisis-looms>

Boffey D., Koshiw I. (2022) *Sixty killed in Russian airstrike on Ukraine school*. <https://www.theguardian.com/world/2022/may/08/russian-airstrike-ukraine-school>

Bohdaniuk, O., Voliak, L., Bohdaniuk, O. (2022). *The crisis in Ukraine and its impact on global food security*, Journal of tourism and regional development, No 17, Warsaw University of life sciences

Bojcun, M. (1994). *The Ukrainian parliamentary elections in March – April 1994*. Europe – Asia studies, 47, No 2, p.p 229-249. Ανακτήθηκε 29 Αυγούστου, 2022 από <https://www.jstor.org/stable/152609>

Cancian M.F. (2022). *What does Russia's 'partial mobilization' mean?* <https://www.csis.org/analysis/what-does-russias-partial-mobilization-mean>

- Crawford, N. (2022). *Europe's energy crisis and the pace of transition*. <https://www.iiss.org/blogs/analysis/2022/11/europes-energy-crisis>
- Dou, E. (2022). *What is – and what it isn't – in the joint statement from Putin and Xi*. <https://www.washingtonpost.com/world/2022/02/04/russia-china-xi-putin-summit-statement-beijing/>
- Fahim K, Karatas Z. (2022). *The Russian men fleeing mobilization and leaving everything behind*. <https://www.washingtonpost.com/world/2022/09/28/russia-turkey-partial-mobilization-ukraine/>
- Falk, P. (2022). *U.N Secretary-General Antonio Guterres signals little hope for peace in Ukraine before meeting Putin in Moscow*. <https://www.cbsnews.com/news/ukraine-war-russia-united-nations-putin-moscow-meeting/>
- Gliessman, S. (2022). *Why is there a food crisis?* *Agroecology and Sustainable Food Systems*, 46:9, 1301-1303. DOI: 10.1080/21683565.2022.2115187
- Heinrich, M. (2022). *China calls U.S. 'main instigator' of Ukraine crisis*. <https://www.reuters.com/world/china-calls-us-main-instigator-ukraine-crisis-2022-08-10/>
- Humanitarian and refugee crisis in Ukraine*. (2022). Congressional Research Service
- Karapasan, O. (2022). *Ukrainian refugees: Challenges in welcoming Europe*. <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2022/10/14/ukrainian-refugees-challenges-in-a-welcoming-europe/>
- Kaufmann, W. (2022). *Ending Russia's war of aggression with economic and energy policy options*. <https://eu.boell.org/en/2022/04/06/ending-russias-war-aggression-economic-and-energy-policy-options>
- Noboa, R. (2022). *China's role in the invasion of Ukraine and the consequences of the war for Beijing*. <https://www.unav.edu/web/global-affairs/china-s-role-in-the-invasion-of-ukraine-and-the-consequences-of-the-war-for-beijing>
- Osborn, A., Nikolskaya, P. (2022). *Russia's Putin authorizes 'special military operation' against Ukraine*. <https://www.reuters.com/world/europe/russias-putin-authorises-military-operations-donbass-domestic-media-2022-02-24/>
- Prange, A. (2022). *Fact check: Does the EU prioritize Ukrainian refugees?* <https://www.dw.com/en/fact-check-does-the-eu-prioritize-ukrainian-refugees/a-63737885>
- Prokip, A. (2022). *Why the Zaporizhzhia nuclear power plant matters...for the whole world*. Kennan Institute. Ανακτήθηκε 20 Σεπτεμβρίου, 2022 από <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/why-zaporizhzhia-nuclear-power-plant-mattersfor-whole-world>
- Psaropoulos, J. (2022). *Ukraine war will make renewables top electricity source: IEA*. <https://www.aljazeera.com/news/2022/12/6/ukraine-war-will-make-renewables-top-electricity-source-iea>

- Putin, V. (2021). *Article by Vladimir Putin “on the historical unity of Russians and ukrainians”*. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181>
- Rankin, J., Boffey, D. (2022). *Killing of civilians in Bucha and Kyiv condemned as ‘terrible war crime’*. Ανακτήθηκε 22 Σεπτεμβρίου, 2022 από <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/03/eu-leaders-condemn-killing-of-unarmed-civilians-in-bucha-and-kyiv>
- Renshaw, J., Soldatkin, V. (2021). *‘Serious’ talk between Biden and Putin sets stage for diplomacy*. <https://www.reuters.com/world/europe/biden-putin-hold-second-call-this-month-ukraine-tensions-simmer-2021-12-30/>
- Riley, A. (2022). *Gazprom set the Russian invasion of Ukraine in motion*. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/energysource/gazprom-set-the-russian-invasion-of-ukraine-in-motion/>
- Roe, C. (2022). *Europe to the fore, elsewhere through the floor: How LNG flows were turned on their head in 2022*. <https://www.spglobal.com/commodityinsights/en/market-insights/blogs/lng/102622-europe-lng-russian-gas-ukraine-war>
- Roth, A., Borger, J. (2022). *Talks between Macron and Putin fail to produce Ukraine breakthrough*. <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/07/macron-warns-dont-expect-miracles-in-talks-with-putin-over-ukraine>
- Ryan, M., Abbakumova N., Khudov, K. (2022). *Amid Ukrainian taunts, Russia scrambles to salvage Crimean Bridge after fiery explosion*. <https://www.washingtonpost.com/world/2022/10/08/crimea-kerch-bridge-attack-explosion-russia-ukraine/>
- Sakwa, R., Webber M. (1999). *The Commonwealth of Independent States, 1991-1998: stagnation and survival*. *Europe – Asia studies*, 51, No 3, p.p 379-415. Ανακτήθηκε 20 Σεπτεμβρίου, 2022 από <https://www.jstor.org/stable/153688>
- Smolansky, O.M. (1995). *Ukraine’s quest for Independence: the fuel factor*. *Europe – Asia studies*, 47, No 1, p.p 67-90. Ανακτήθηκε 29 Αυγούστου, 2022 από <https://www.jstor.org/stable/153194>
- Sonne, P., Dixon, R., Stern, D.L. (2022) *Russian troop movements near Ukraine border prompt concern in U.S, Europe*. https://www.washingtonpost.com/world/russian-troop-movements-near-ukraine-border-prompt-concern-in-us-europe/2021/10/30/c122e57c-3983-11ec-9662-399cfa75efee_story.html
- Tefft J. F. (2020). *The struggle between Russia and Ukraine, in which the United States has been involved for three decades, reflects the challenges of the continuing post-Soviet transformation*. <https://afsa.org/reflections-russia-ukraine-and-us-post-soviet-world>

Uwishema, O., et. all. (2022). *Russia – Ukraine conflict and covid-19: a double burden for Ukraine’s healthcare system and a concern for global citizens*. Postgraduate Medical Journal. Ανακτήθηκε 29 Αυγούστου, 2022 από <https://pmj.bmj.com/content/98/1162/569>.

Ιστοσελίδες

Επίθεση της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας: Έγκριση έκτης δέσμης κυρώσεων από την ΕΕ. (2022). Σύνταξη: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της ΕΕ. Ανακτήθηκε 12 Σεπτεμβρίου 2022 από <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2022/06/03/russia-s-aggression-against-ukraine-eu-adopts-sixth-package-of-sanctions/>

Έκτακτη σύνοδος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, 24 Φεβρουαρίου 2022. (2022). Σύνταξη: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της ΕΕ. Ανακτήθηκε 12 Σεπτεμβρίου 2022 από <https://www.consilium.europa.eu/el/meetings/european-council/2022/02/24/>

Η ΕΕ εγκρίνει δέσμη κυρώσεων αντιδρώντας στην αναγνώριση από τη Ρωσία των εκτός κυβερνητικού ελέγχου περιοχών των περιφερειών Ντονέτσκ και Λουχάνσκ της Ουκρανίας και στην αποστολή στρατευμάτων στην περιοχή. (2022). Σύνταξη: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της ΕΕ. Ανακτήθηκε 12 Σεπτεμβρίου 2022 από <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2022/02/23/russian-recognition-of-the-non-government-controlled-areas-of-the-donetsk-and-luhansk-oblasts-of-ukraine-as-independent-entities-eu-adopts-package-of-sanctions/>

Επίθεση της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας: Η ΕΕ ενέκρινε δέσμη μέτρων «διατήρησης και ευθυγράμμισης». (2022). Σύνταξη: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της ΕΕ. Ανακτήθηκε 12 Σεπτεμβρίου 2022 από <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2022/07/21/russia-s-aggression-against-ukraine-eu-adopts-maintenance-and-alignment-package/>

Η ΕΕ εγκρίνει την τελευταία δέσμη κυρώσεων κατά της Ρωσίας για την παράνομη προσάρτηση των περιφερειών Ντονέτσκ, Λουχάνσκ, Ζαπορίζια και Χερσώνας της Ουκρανίας. (2022). Σύνταξη: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της ΕΕ. Ανακτήθηκε 12 Σεπτεμβρίου 2022 από <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2022/10/06/eu-adopts-its-latest-package-of-sanctions-against-russia-over-the-illegal-annexation-of-ukraine-s-donetsk-luhansk-zaporizhzhia-and-kherson-regions/>

Η ΕΕ εγκρίνει τον πέμπτο γύρο κυρώσεων κατά της Ρωσίας λόγω της στρατιωτικής επίθεσής της κατά της Ουκρανίας. (2022). Σύνταξη: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της ΕΕ. Ανακτήθηκε 12 Σεπτεμβρίου 2022 από <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2022/04/08/eu-adopts-fifth-round-of-sanctions-against-russia-over-its-military-aggression-against-ukraine/>

Στρατιωτική επίθεση της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας: Η ΕΕ επιβάλλει κυρώσεις κατά του Προέδρου Vladimir Putin και του Υπουργού Εξωτερικών Sergey Lavron και θεσπίζει εκτεταμένες ατομικές και οικονομικές κυρώσεις. (2022). Σύνταξη: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της ΕΕ. Ανακτήθηκε 12 Σεπτεμβρίου

2022 από <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2022/02/25/russia-s-military-aggression-against-ukraine-eu-imposes-sanctions-against-president-putin-and-foreign-minister-lavrov-and-adopts-wide-ranging-individual-and-economic-sanctions/>

Στρατιωτική επίθεση της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας: Η ΕΕ αποκλείει ορισμένες ρωσικές τράπεζες από τη χρήση του συστήματος SWIFT και θεσπίζει περαιτέρω περιορισμούς. (2022). Σύνταξη: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της ΕΕ. Ανακτήθηκε 12 Σεπτεμβρίου 2022 από <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2022/03/02/russia-s-military-aggression-against-ukraine-eu-bans-certain-russian-banks-from-swift-system-and-introduces-further-restrictions/>

Τέταρτη δέσμη κυρώσεων λόγω της στρατιωτικής επίθεσης της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας: Επιβολή περιοριστικών μέτρων της ΕΕ σε 15 ακόμη πρόσωπα και 9 οντότητες. (2022). Σύνταξη: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της ΕΕ. Ανακτήθηκε 12 Σεπτεμβρίου 2022 από <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2022/03/15/fourth-package-of-sanctions-in-view-of-russia-s-military-aggression-against-ukraine-15-additional-individuals-and-9-entities-subject-to-eu-restrictive-measures/>

Χρονολόγιο – Περιοριστικά μέτρα της ΕΕ κατά της Ρωσίας λόγω της επίθεσης στην Ουκρανία. (2022). Σύνταξη: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της ΕΕ. Ανακτήθηκε 12 Σεπτεμβρίου 2022 από <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/history-restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/>

A global food crisis. (2022). Σύνταξη: World Food Programme. Ανακτήθηκε 18 Νοεμβρίου 2022 από <https://www.wfp.org/global-hunger-crisis>

China, Russia jets conducted patrol as Quad leaders met in Tokyo. (2022). Σύνταξη: Al Jazeera. Ανακτήθηκε 20 Νοεμβρίου 2022 από <https://www.aljazeera.com/news/2022/5/24/china-russia-jets-conducted-patrol-as-quad-leaders-met-in-tokyo>

EU countries turn to Africa in a bid to replace Russian gas. (2022) Σύνταξη: Outlook India. Ανακτήθηκε 18 Νοεμβρίου 2022 από <https://www.outlookindia.com/international/-eu-countries-turn-to-africa-in-a-bid-to-replace-russian-gas-news-229324>

European Union/Ukraine: Temporary Protection Status – Country – Specific updates. (2022). Σύνταξη: Fragomen. Ανακτήθηκε 11 Νοεμβρίου 2022 από <https://www.fragomen.com/insights/european-unionukraine-temporary-protection-status-country-specific-updates.html>

Gazprom: Σταματά τη ροή φυσικού αερίου προς την Ευρώπη. (2022). Σύνταξη: Οικονομικός ταχυδρόμος. Ανακτήθηκε 23 Νοεμβρίου 2022 από <https://www.ot.gr/2022/09/02/energeia/gazprom-stamata-ti-roi-fysikou-aeriu-pros-tin-eyropi/>

Global Energy Crisis. (2022). Σύνταξη: IEA. Ανακτήθηκε 23 Νοεμβρίου 2022 από <https://www.iea.org/topics/global-energy-crisis>

Guterres underlines need for peace as Ukraine marks six months of ‘senseless war’ (2022). Σύνταξη: United Nations. Ανακτήθηκε 22 Σεπτεμβρίου 2022 από <https://news.un.org/en/story/2022/08/1125342>

Liquefied natural gas. Σύνταξη: European Commission. Ανακτήθηκε 23 Νοεμβρίου 2022 από https://energy.ec.europa.eu/topics/oil-gas-and-coal/liquefied-natural-gas_en

NATO-Russia relations: the facts. (2022). Σύνταξη: NATO. Ανακτήθηκε 8 Σεπτεμβρίου 2022 από https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_111767.htm#c401

NATO rejects Russian security demands, but says it’s open to more diplomacy. (2022). Σύνταξη: NATO. Ανακτήθηκε 22 Σεπτεμβρίου 2022 από <https://www.rferl.org/a/nato-russia-council-talks/31650372.html>

NATO Response Force. (2022). Σύνταξη: NATO. Ανακτήθηκε 22 Σεπτεμβρίου 2022 από https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49755.htm

Partnership for peace programme. (2022). Σύνταξη: NATO. Ανακτήθηκε 23 Σεπτεμβρίου 2022 από https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50349.htm

Putin’s poisons: 2018 attack on Sergei Skripal. (2022). Σύνταξη: U.S Embassy & Consulates in Italy. Ανακτήθηκε 30 Σεπτεμβρίου 2022 από <https://it.usembassy.gov/putins-poisons-2018-attack-on-sergei-skripal/>

Readout of president’s Biden’s video call with President Vladimir Putin of Russia. Σύνταξη: The White House. Ανακτήθηκε 9 Νοεμβρίου 2022 από <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/12/07/readout-of-president-bidens-video-call-with-president-vladimir-putin-of-russia/>

Risk of collateral damage in the North Western, Western and Southwest Black Sea. (2022). Σύνταξη: NATO. Ανακτήθηκε 30 Νοεμβρίου 2022 από <https://shipping.nato.int/nsc/operations/news/-2022/risk-of-collateral-damage-in-the-north-western-black-sea-2>

Russia reduced genocide convention “to confetti”, Ukraine tells world court (). Σύνταξη: United Nations. Ανακτήθηκε 9 Σεπτεμβρίου 2022 από <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113402>

Russia-China Joint Statement on International Relations, February 4, 2022. (2022). Σύνταξη: USC Annenberg. Ανακτήθηκε 20 Νοεμβρίου 2022 από <https://china.usc.edu/russia-china-joint-statement-international-relations-february-4-2022>

Security Council debates Russian strike on Ukraine nuclear power plant. (2022). Σύνταξη: United Nations. Ανακτήθηκε 28 Σεπτεμβρίου 2022 από <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113302>

Situation in Ukraine. (2022). Σύνταξη: Council of Europe. Ανακτήθηκε 29 Αυγούστου 2022 από <https://www.coe.int/en/web/portal/-/situation-in-ukrai-1>

The Black Sea Grain Initiative: What it is, and why it's important for the world. (2022). Σύνταξη: UNCTAD. Ανακτήθηκε 14 Νοεμβρίου 2022 από <https://unctad.org/news/black-sea-grain-initiative-what-it-and-why-its-important-world>

The crisis in Crimea and eastern Ukraine. Σύνταξη: *Britannica*. Ανακτήθηκε 29 Αυγούστου 2022 από <https://www.britannica.com/place/Ukraine/The-crisis-in-Crimea-and-eastern-Ukraine>

Ukraine's president calls on Security Council to act for peace, or 'dissolve' itself (2022). Σύνταξη: United Nations. Ανακτήθηκε 22 Σεπτεμβρίου από <https://news.un.org/en/story/2022/04/1115632>

Use of Presidential Drawdown Authority for Military Assistance for Ukraine. (2022). Σύνταξη: U.S. Department of state. Ανακτήθηκε 15 Οκτωβρίου 2022 από <https://www.state.gov/use-of-presidential-drawdown-authority-for-military-assistance-for-ukraine/>

Ukrainian immigration and its effects on the EU labour market. (2022). Σύνταξη: Wilfried Martens Centre for European Studies. Ανακτήθηκε 11 Οκτωβρίου 2022 από <https://www.martenscentre.eu/event/ukrainian-immigration-and-its-effects-on-the-eu-labour-market/>

Ukraine updates: Gazprom to shut Nord Stream 1 for 3 days. (2022). Σύνταξη: Deutsche welle. Ανακτήθηκε 12 Νοεμβρίου 2022 από <https://www.dw.com/en/russia-ukraine-updates-gazprom-to-shut-nord-stream-1-pipeline-for-three-days/a-62863804>

Ukraine, Nuclear Weapons, and Security Assurances at a Glance. (2022). Σύνταξη: Arms Control Association. Ανακτήθηκε 8 Σεπτεμβρίου 2022 από <https://www.armscontrol.org/factsheets/Ukraine-Nuclear-Weapons>

War chronicles – day 100. (2022). Ukrainian world congress. Σύνταξη: Ukrainian World Congress. Ανακτήθηκε 22 Σεπτεμβρίου 2022 από <https://www.ukrainianworldcongress.org/daily/day-100/>

Θεσμικά – Συμβατικά κείμενα

Χάρτης ΟΗΕ

1955 Σύμφωνο Βαρσοβίας

1994 Μνημόνιο Βουδαπέστης

1997 Συνθήκη Φιλίας και Συνεργασίας

1997 Ιδρυτική Πράξη ΝΑΤΟ – Ρωσίας

2014 Συμφωνία Σύνδεσης Ουκρανίας – ΕΕ

2014 Συμφωνία του Μινσκ Ι

2015 Συμφωνία του Μινσκ ΙΙ

2022 Συμφωνία για τα σιτηρά

Εθνική νομοθεσία

Additional Ukrainian Supplemental Act 2022

Ukraine Supplemental Act 2022